

Szegedi Péter

Jobbra át!

Adalékok a „keresztény-nemzeti” sportegyesületek debreceni szociogenezéséhez

1. A SPORT POLITIZÁLTÁGÁNAK NÉHÁNY TÖRTÉNETSZOCIOLÓGIAI VONATKOZÁSA

Magyarországon a második világháborút követően a labdarúgás látványos politikai befolyásolása, illetve a „szocialista sport” – így a „szocialista ember” – felsőbbrendűségét szimbolizáló sportszikerek rendszerlegitimációs vonatkozásai miatt már-már magától értetődőnek, természetesnek tűnik, – megkockáztathatjuk, e téren „szakértők” és „laikusok” között konszenzus uralkodik – hogy sport (elsősorban a futball) és politika között jól kitapintható kapcsolat van, melynek erőssége az épp aktuális rendszertől/kormánytól függ. Viszonyuk története természetesen nem 1945 után kezdődött, több – a két háború közötti időszakban különösen hangsúlyos – ideológiának kedvező terepet jelentett a magyar sport és futball. Gondoljunk mindenekelőtt a sporteredmények által jól reprezentálható kultúrfőlény koncepcióra, (ennek természetesen előfeltétele volt, hogy a test edzését „testkultúraként”, vagyis a kultúra részeként, magát a testet pedig nem mint „megvetendőt” ismerjék el) vagy a zsidóság visszaszorításának igényét nevében hatásosan kifejező „örsegváltásra”, melynek szerepe szintén tetten érhető a húszas és harmincas évek sportpolitikai törekvéseiben, bár jelentősége jóval kisebb, mint az irredenta törekvéseknek ideológiai támasztékaul szolgáló kultúrfőlény elvének. A labdarúgás egyértelmű politikai befolyásolása Magyarországon a 30-as évek végétől figyelhető csak meg, a magyar sporttörténetírás azonban meglehetősen mostohán és felületesen kezeli az 1945 előtti labdarúgás politizáltságának történetét. Témánk szempontjából e mellőzöttségnek három elemét említeném meg:

- Az 1990 előtt uralkodó marxista sporttörténetírás figyelme jórészt a munkásegyesületekre irányult, azok szerepét pedig jócskán felüldimenzionálta, a két fentebb említett ideológiának pedig – ha nem is hagyta azt érintetlenül – korántsem számított elsőrangú területének a munkássport, ráadásul a két világháború között (ellentétben például Ausztriával) komoly, szociáldemokrata irányultságú munkássportról sem beszélhetünk.
- A sporttörténeti irodalom többnyire a látványos momentumokra koncentrál, így az MTK (Hungária) ellehetetlenítésére (tágabb értelemben a sportegyesületek „zsidótlánítására”), a Ferencváros és a szélsőjobboldal kapcsolatára – mely Jaross Andor elnökségével éri el csúcspontját, a Vasas elleni „akciókra” stb. A mélyebb analízis azonban, mely történetesen e három klub konkrét politikai kapcsolatait, vagy e szempont szerint az egyesületek elnökségi összetételeit venné szemügyre (nem is szólva a húszas évek történéseiről), többnyire hiányzik.
- Még hézagosabbak azonban ismereteink a vidéki klubokról, egyáltalán a vidéki sportéletről s annak politizáltságáról. Az elemzések – s inkább csak említés szintjén –

jobbára kimerülnek a revízió által megnövelt országterületnek köszönhetően a labdarúgó első osztályba bekapcsolódott régi-új klubok látványos előretörésének bemutatásában (mindenekelőtt az első vidéki bajnokságról, a Nagyváradi AC-ról van szó – mely egyébként 1949-ben már IC Oradea néven román bajnok!). Jellemző, hogy még az ún. cégsporttal foglalkozó írások sem mutatnak komolyabb érdeklődést a háborús konjunktúrán megerősödött vidéki gyári egyesületek iránt, melyek pedig 1945 után is jelentősen meghatározták a vidék – sőt, a főváros tradicionális egyesületeivel felvéve a versenyt – az ország labdarúgásának arculatát és erőviszonyait.

Ez a dolgozat e három pontban felsorolt hiányosságok mérséklésére tesz kísérletet azzal, hogy két sportegyesületre fókuszálva figyelmét (*Debreceni Vasutas Sport Club* [DVSC] és *Debreceni Egyetemi Atlétikai Club* [DEAC]) bemutatja azok politikai kapcsolatait, személyi összefonódásait egyes jobboldali szervezetekkel, az egyesületek és azok vezetőinek, szurkolóinak irredenta, egyes esetekben antiszemita megnyilvánulásait, az egyesületek szimbolikáját, s e klubok történetét a városi társadalom, a politikai – s ehhez Debrecenben specifikusan kapcsolódóan – a felekezeti erőter változásainak kontextusába ágyazza be.

A dolgozat címével kapcsolatban mindenképpen megjegyzést kell fűznünk két kifejezéshez. Ha csak felsorolás szintjén is – meg kell határozni az ellenforradalmi korszak „kedvenc jelszavának”, a keresztény-nemzeti ideológiának azokat a jelentéseit, melyeket e dolgozatban használunk. (A Horthy-korban oly magától értetődően és gyakran használták a kifejezést, hogy nagyon sok minden „belefért” jelentésének körébe.) A keresztény-nemzeti eszmének három elemét állítom középpontba:

- az antiszemitizmus (vagyis *csak keresztény* felekezetű ember lehet tagja a *nemzet*nek) szélsőséges és agresszív megjelenési formáit;
- a baloldal-ellenességet (értve ezalatt nemcsak a kommunizmus-, hanem a szociáldemokrácia-, sőt, a baloldal jelentését tágabb értelemben használva, a liberalizmus-ellenességet is), melynek szintén erős antiszemita felhangjai voltak;
- végül a teljes revízió fontosságának állandó sulykolását, azt úgy beállítva, mint az ország *egyedül lényeges* problémáját (természetesen ezzel nem tagadjuk azt, hogy a trianoni szerződés és a revízió megítélésével kapcsolatban teljes volt a politikai csoportok közötti konszenzus).

Ebben az írásban olyan sportegyesületek szerepelnek, melyek ideológiáját a három elem közül legalább az egyik jellemezte.

A másik megjegyzésem a „sportegyesület” kifejezésre irányul, hiszen e dolgozatban elsősorban olyan klubok szerepelnek, ahol a labdarúgó-szakosztály kiemelkedően fontos szerepet játszott. E megszorítás a futball beágyazottságából, társadalmi jelentéstartalmaiból, szociológiai jellegzetességeiből adódik, hisz ez az a sportág, ahol a társadalmi különbségek a legkönnyebben manifesztálódnak (legfőképp azért, mert csapatsportágról van szó), így a futballklubok alkalmasak leginkább arra, hogy politikai jelentéstartalmakat is hordozzanak. (A labdarúgó-szakosztályokkal rendelkező egyesületek fontossága, kiemelt szerepe Debrecenben jól szemléltethető. A Debreceni Munkás Testedző Egyesület szoros kapcsolata a Szociáldemokrata Párttal közismert volt, az egyesület futballcsapata azonban csak szerény eredményeket ért el, a klubban elsősorban a birkózást

preferálták.¹ A Debreceni Egyetemi Atlétikai Club és a (szélső)jobboldali egyesületek közötti viszony – a labdarúgásnak köszönhetően – könnyebben bemutatható, pedig kapcsolatuk jóval lazább volt.) A labdarúgás szerepe abból a szempontból is kiemelkedő, hogy ez volt az a sportág, amely elősegítette, hogy tömegesen alakuljanak sportegyesületek, így például Debrecenben a sportágspecifikus egyesületeket leszámítva (úszók, vívók és sakkozók), a huszadik században alakult klubok – kivétel nélkül – először futballszakosztályt hoztak létre.

1. „Keresztény-nemzeti” sportegyesületek Debrecenben²

1918 előtt nincs értelme a jobboldal és a sportegyesületek kapcsolatáról beszélni. A jobboldali politikai és kulturális egyesületek megalakulása jórészt az 1919 - 1920-as évekre datálható, a jobboldali sportegyesületek pedig szorosan kapcsolódtak ezekhez a politikai szervezetekhez (elsősorban a MOVE sportegyesületekről, az erőteljesen korporatív és paternalista úgynevezett „cégsportegyletekről”, illetve a szélsőjobboldal biztos támaszának számító egyetemi és főiskolai ifjúság sportegyesületeiről van szó). Ismert, hogy az ellenforradalom éveiben milyen fontos szerepet játszottak a szélsőjobboldal egyesületei, így a MOVE, az ÉME, a Keresztény Nemzeti Liga, Etelközi Szövetség, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ), VOGÉ (keresztényszociális vasutasszervezet), Turul Szövetség stb.³ Az egyesületalapítási „láz” reakció volt a baloldal 1918-ban és 1919-ben megmutatkozott szervezetségére, egyértelművé vált, a jobboldal sikere azon múlik, hogy egyrészt mennyire képesek megszervezni erőiket, másrészt, hogy a szociáldemokrácia vonzásába került munkásokat a keresztény-nemzeti eszme szolgálatába tudják-e állítani, vagy legalábbis a „felforgató eszmék” iránt közömbössé tenni (ezt a célt szolgálták az 1921-es testnevelési törvény előírásai révén nagy számban létrejött levele-, illetve cégsportegyesületek).⁴ Nem véletlen, hogy – habár az egyes egyesületek különböző tár-

1 Aminek természetesen komoly szociológiai szempontból fontos mondanivalója van, gondoljunk a társadalom alsó rétegeinek erő kultuszára, ami (Bourdieu nyomán) annak a következménye, hogy e csoportok nem rendelkeznek mással csak (munka)erejükkel, s más csoportokkal szemben pusztán küzdő erejüket, fizikai bátorságukat tudják szembehelyezni.

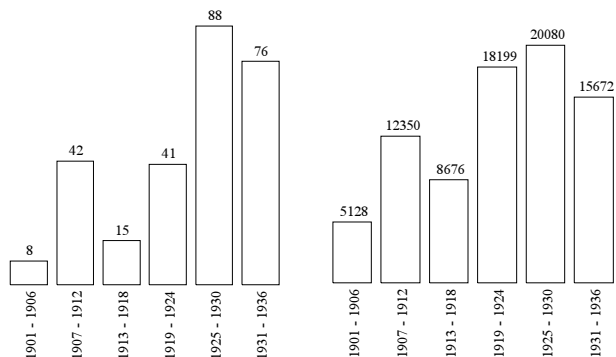
2 A DVSC-ből 1948-ban a DVSE, fél év múlva Debreceni Lokomotív lett. A Gazdasági Akadémia 1945-ben nevet változtatott. A DEAC-ot 1946-ban DESE-re keresztelték.

3 Szembeötlő, hogy az új, jobboldali egyesületek milyen nagy számban toboroztak tagokat. 1927-ben Debrecenben 163 egyesület működött kb. 40000 taggal. A MANSZ-nak 3500, a VOGÉ-nak 700, a Keresztény Nemzeti Ligának 600 tagja volt, míg az Egységes Pártnak 2097, a Chevra Cadisának 1100. (Hajdúföld, 1927. 09. 23.)

4 A szervezetség hangsúlyozásának egyik eklatáns példája Szabó Pál beszéde a Katolikus Otthonban (aminek apropóját egy zsidó újságíró szolgáltatta, aki egy kabaréban fellépve „vallásgyalázó” kijelentéseket tett): „Az idejében elcsattant pofon a legjobb orvosság, de sokkal jobb a *mi összetartásunk, a mi szervezetségünk*, (kiemelés tőlem – Sz. P.) mellyel keresztülvihetjük, hogy az ilyen zsidók pusztuljanak innen.” (Hajdúföld, 1922. 12. 23.)

sadalmi csoportok képviselőit voltak hivatottak ellátni – vezetőseikben többé – kevésbé ugyanazokat az embereket találjuk. Debrecenben is „a nagyon sokféle új keletű, látszólag eltérő szándékú, nacionalista-irredenta, (főleg katolikus) vallási, kulturális, karitatív célokat vagy társadalmi rétegérdekek képviselőit hirdető és politizáló szervezetek, egyesületek tarkaságában szembevető a kezdeményező, irányító és általában az úri középrétegből toborzott, de mindvégig szűk körű tábor azonossága.” (Veress 1986: 211). A szerző nem említi meg a sportegyesületeket, pedig a már említett debreceni klubok irányítói között jórészt ugyanazokat a vezetőket találjuk, mint a politikai vagy kulturális egyesületekben. (Jellemző az is, hogy a jobboldalhoz közel álló öt debreceni sportegyesület – a DVSC és a DEAC mellett a *Debreceni MÁV Testgyakorlók Köre* [DMTK], a *Magyar Országos Véderő Egylet Debreceni Sport Egyesülete* [MOVE DSE] és a *Debreceni Gazdasági Akadémia Sport Egyesülete* [DGASE] – közül három az ellenforradalom idején alakult, a DVSC és DMTK 1925-ben fuzionált, a MOVE sportolói pedig 1924 után a DEAC-ben és a DGASE-ben folytatták pályafutásukat) Jól mutatja a politikai és a sportegyesületek közötti összefonódást a DEAC 15 éves fennállását méltató újságcikk is: „Tizenöt éve már, hogy a forradalmi lázadások, s az oláh megszállás szomorú korszakában egy maréknyi ifjúsági csoport: a Debreceni Egyetemi Atlétikai Club kibontotta a nemzeti öntudat zászlóját. A par excellence sportegyesület ugyanakkor a Keresztény Nemzeti Liga, az ÉME és az Arany János Társaság mellett az ellenforradalmi újjászülés egyik legerősebb pionírja is volt, s így minden igaz magyar embernek ma fokozott örömmel kell részt vennie a ma már európai hírű sportegyesület jubileumában” (Debreceni Újság – Hajdúföld, 1934. 05. 6.).

2. Az 1901 után alapított budapesti sportegyesületek és taglétszámának megoszlása 1936-ban, alapítási éveik szerint⁵

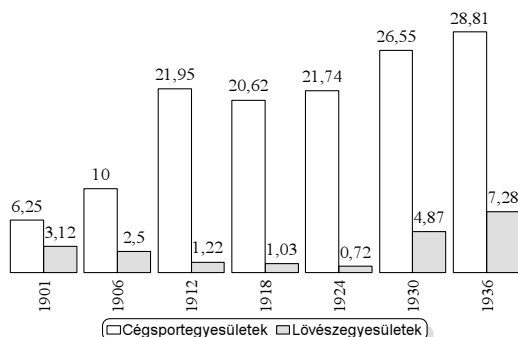

⁵ A két grafikon Dobrovits Sándor könyvében található (Dobrovits 1936: 133-140) egyesületi lista alapján készült. Az általa közzétett felsorolásból kihagytam a 20. század előtt alapított sportegyesületeket, a szakszövetségeket, a jacht- és vadásztársaságokat. A második grafikon az egyesületek 1936-os taglétszámait mutatja (vagyis nem az alapító taglétszámot). Mindkét grafikon torzít annyiban, hogy nem derül ki belőlük, pontosan hány sportegyesületet alapítottak a fővárosban – a megszűnt egyesületek adatait a könyv nem ismerteti, s nem ismert a sportegyesületek alapítói létszáma sem. (Példa: 1936-ban 8 olyan budapesti sportegyesület működött – 5128 taggal – melyet 1901 és 1906 között alapítottak.) Ennek ellenére azt gondolom, az alapvető tendenciákat (a sport szerepének növekedése a Horthy-korban mind az egyesületek számát, mind taglétszámát tekintve) a grafikonok hűen tükrözik.

A sportegyesületek száma ugrásszerűen megnőtt a forradalmakat követő években. Ezt a folyamatot jól szemlélteti a budapesti sportegyesületek példája. A világháborút követő időszakban látható növekedés két tényezővel magyarázható.

· Egyrészt figyelembe kell vennünk a jobboldali szervezeteknek a sport felkarolására irányuló törekvéseit, melynek egyik előfeltétele a labdarúgás látványos expanziója volt – a fővárosban a huszadik század elején, Debrecenben éppen a húszas években. Ha elfogadjuk, hogy az egyéni sportokkal szemben a futball esetében „jelentős embertömegek egy zárt tér interaktív helyzetében egy szimbolikus harc közvetett résztvevőivé válnak”, s a „szurkoló nem (elsősorban) az egyéni versenyzőnek drukkol annak egyéni kvalitásai (illetve a sportoló és a szurkoló közötti esetleges viszony) alapján, hanem egy csapat által reprezentált közösséggel azonosul” (Hadas-Karáczy 1995: 90), akkor nyilvánvaló, hogy a jobboldali politikai egyesületek vezetői miért tartották fontosnak, hogy sportegyesületek vezetőségeiben részt vegyenek. A futballmérkőzéseken többnyire nem két nagyjából hasonló társadalmi csoportot képviselő csapat küzdött meg egymással, ezeknek az egyesületeknek alapvetően különböző háttérű szurkológárdája, mecenatúrája, vezetősége volt (már az első világháború előtt a sportegyesületek vezetőinek – s ez nem debreceni sajátosság! – tekintélyes hányada volt zsidó származású), s a sokszor botrányokkal, verekedésekkel tarkított mérkőzéseken ezek a különbségek a nyílt, testi szembenálláson alapuló küzdelem révén – ahol az ellenfél nem az idő, magasság vagy távolság, de nem is konkrét személy, hanem az egyesület által reprezentált társadalmi csoport – mindenki számára egyértelműen és látványosan jelentek meg a klubszínek, egyesület elnevezések, címerek „közvetítésével”.

3. A budapesti cég- és lövészegyesületek aránya (%) az összes sportegyesülethez viszonyítva⁶

⁶ Az adatokat a már idézett Dobrovits Sándor által közölt listából számítottam (ezért a grafikonban csak az 1936-ban is működő egyesületek szerepelnek). Figyelemreméltó a lövészegyesületek gyorsan növekvő aránya, tudván azt, hogy az egyes sportegyesületek is tartottak fent lövészszakosztályokat (1941-ben Magyarországon a lövészet a labdarúgás után a második legnépszerűbb – legtöbbször által üzött – sportág volt!). A cégsportegyesületekhez soroltam az üzemi, hivatali, banki stb. sportegyesületeket. Kun László (Kun 1982: 18) szerint a világgazdasági válság éveiben a vállalati és hivatali sportbázisok száma Budapesten megközelítette az összes sportegyesület felét – mint a grafikonból látszik a szerző adatai erősen túlzóak – különösen akkor, ha figyelembe vesszük, a Dobrovits által közölt listából kihagytam a sportági szakszövetségeket, a jacht- és vadásztársaságokat.

· A szinte robbanásszerű növekedés másik oka csak részben köthető a jobboldali politikai egyesületekhez vagy politikusokhoz, (a jobboldalhoz is csak annyiban, ha a két világháború közötti politikai rendszert jobboldalinak minősítjük). A korabeli politikai közgondolkodás egyik legfontosabb eleme a revízió fontosságának kiemelése volt. Nyilvánvaló volt azonban az is, hogy a régi határokat csak egy új háborúval lehet visszaállítani, a trianoni békeszerződés azonban megszüntette az általános hadkötelezettséget, a haderő létszámát pedig 35.000 főben maximálta. A korabeli újságcikkekből, az egyesületek és azok vezetőinek, a kultúr- és katonapolitika irányítóinak nyilatkozataiból egyértelműen kiderül, hogy a háborús felkészítés elsődleges terepének a sportot tekintették (nem véletlenül mondta Gömbös Gyula, hogy „aki sportol, az lassan nacionalistává lesz”, vagy Horthy Miklós, hogy „a magyar faj sportra termett”). Az 1921-ben a testnevelésről hozott törvény (1921. LIII. t.c.) fő pontjai a következők voltak:

- minden településnek kötelezővé tette leveinte sportegyesület létrehozását, melyekben kötelező volt részt vennie minden iskolát elhagyó 15-21 éves férfinak;
- kötelezővé tette minden legalább 1000 főt foglalkoztató vállalatnak, hogy gondoskodjon alkalmazottai testedzéséről;
- támogatta azokat az egyesületeket, melyek munkássága hazafias célú és jellegű;
- törvénybe iktatták a Testnevelési Főiskola és a Nemzeti Stadion felépítésére vonatkozó terveket.

A leveinte sportegyesületek természetesen nem szerepeltek a budapesti sportegyesületeket összeíró statisztikában. Az igazi növekedést – amint azt a 3. ábra is mutatja – a lövés- és a „cégsportegyesületek” jelentették. A lövészegetyesületek preferálása a háborús készülődés eredménye, a cégsportegyesületek létrehozása pedig hármas célt szolgált. Részint az alkalmazottak testnevelési szükségleteinek kielégítéséről beszéltek (mint ahogy ezt a Testnevelési törvény 7. §-a teszi), részint a „nagy nemzeti feladatokról” – ami a militarista célokat, a háborús felkészítést jelentette. Kevésbé publikus jelentésekből viszont egyértelműen az derül ki, hogy e sportegyesületek létrehozásának célja a szociáldemokraták vonzásába került munkások depolitizálása, ahogy Juhász István, a Gamma vezérigazgatója – a Gamma sportklubja az 1945 előtti időszak kétségkívül egyik legsikeresebb cégsportegyesülete – 1936-ban fogalmazott: „A vállalati sport egyik legjobb ellenszere a rendbontó eszmék terjedésének. Leköti a munkások és alkalmazottak szabadidejét, előmozdítja a munkáltatók és a munkavállalók közötti bizalmatlanság feloldódását” (Kun 1982: 17).

2. VASUTASOK A „RENDSZER” SZOLGÁLATÁBAN: A DVSC

„A club törekvései sohasem lehetnek haza —,
vagy nemzetellenesek.
Tevékenységének a keresztény-nemzeti
eszme szolgálatába kell állnia.”
(DVSC alapszabály, 2.§, 1925.)

A piros-fehér Debreceni Vasutas Sport Club másodikként alakult meg a város sport-egyesületei között. Az eredetileg Egyetértés FC néven 1902-ben alakult DVSC pontosan 35 évvel később született, mint a városi elit klubja, a Debreceni Torna Egylet. A DVSC születésének sajátos társadalmi körülményei és jegyei jelentették azt az alapot, melyből később, megfelelő politikai változások hatására létrejöhetett a város egyik legjelentősebb „keresztény-nemzeti” sportegyesülete.

Az egyesületet az 1898-ban alapított MÁV Járműjavító Üzem (Műhelytelep, Vagongyár) vezetői és munkásai hozták létre, az egyesületnek – az alapszabály értelmében – csak vasutas sportolói lehettek, ami azt jelenti, hogy a DVSC társadalmi bázisát a Járműjavító adta. A gyár az első világháború előtt az egyik legdinamikusabban fejlődő debreceni ipari üzem volt. Mivel létesítésekor Debrecenben nem voltak megfelelő képzettségű szakmunkások, az ország más járműjavítóiból toboroztak alkalmas munkacsoportot, vagyis a DVSC bázisa egy olyan üzem volt, melyet frissen bevándoroltakkal töltöttek fel. Ez magyarázatot adhat arra, hogy az egyesület első elnevezésében miért nem szerepelt a város neve, s csak 15 évvel a vállalat, és 10 évvel a sportegyesület alapítása után (1912-ben) – mintegy látványos „asszimilációs gesztusként” – vették fel a *Debreceni VSC* nevet.

A bevándorlók fogalma tulajdonképpen két egymástól nem független csoportot takar, leegyszerűsítve: egyrészt a „nem magyarokat”, másrészt a „nem reformátusokat” (ami természetesen nem jelenti azt, hogy magyar reformátusok ne lettek volna közöttük). Az ország tizenhat járműjavító üzemében egyébként is nagyon sok német, cseh, sőt francia mester dolgozott, a Debrecenben elevenen élő kálvinista és Habsburg-ellenes tradíciók miatt a beilleszkedés (elsősorban a sok esetben német nevű római katolikusok számára) komoly nehézségeket okozott. A források arról tanúskodnak, hogy a debreceni Járműjavító is – bár a 19. század végén alakult, amikor a vasút „megmagyarosodott”⁷ – magán viselte azokat a jegyeket, melyeket az „idegen” mesterek hoztak magukkal. Az üzem történetét bemutató könyv leírja, hogy létrehoztak egy gondozott parkot, zenepavilont ahol „a zenekar ez időben gyakran játszott keringőt és polkát, mert az idehelyezett munkások feleségei között sok volt a német és lengyel (általában szláv) származású” (Szűcs 1976: 36). Nem meglepő, hogy a DVSC alapítói között is többen viseltek idegen hangzású nevet.⁸ A magyarosító törekvések miatt azonban már az első világháború előtt is „a vasút szolgálatába lépőtől nemcsak a magyar szupremácia elismerését, de aktív terjesztését is megkívánták” (Szűcs 1976: 28).

⁷ Az 1884-es Szolgálati Rendtartás kimondta, hogy a MÁV-nál véglegesen alkalmazottak csak magyar állampolgárok lehetnek, akik a magyar nyelvet tökéletesen bírják.

⁸ Az Egyetértés FC-t 1902-ben 12-en alapították: Kabay György műhelyfőnök, Nánási Vilmos főmérnök, Kölönte Zoltán, Nagy János, Zöld János, Dancsics Imre, Zsigmond János, Hering Pál, Schwáb Gusztáv, Szecsvei János, Schor Ferenc, Kóbori János.

A debreceni MÁV Műhelytelep esetében lényegesebb (és látványosabb) a katolikus felekezetűek igen magas aránya. A „Debrecen” című újság 1932-ben egy hosszabb riportot közölt arról a Nyilastelepről, ahol a műhelytelepi munkások nagy része élt. Az írás szerint a 14000 nyilastelepi lakos között 6000 a katolikusok száma. Ez azt jelenti, hogy míg a Nyilastelepen 43% volt a katolikusok aránya, addig Debrecen Nyilastelep nélküli részén mindössze 21%!⁹ Itt épült fel 1938-ban a város harmadik római katolikus temploma, a *Műhelytelep területén*, bejárata felett egy szárnyaskerékkel (!), mindössze három évvel később, mint a szomszédságában található református templom. (A templom alapkövét az a Zadravecz István áldotta meg, aki – mint az ébredők lelkes híve – alig két évtizeddel azelőtt megtette ezt a Prónay különítmény zászlajával is.)

A debreceni sportegyesületek jobboldalisága szorosán összefüggött a katolikusok debreceni emancipációjával (ez igaz a DVSC-re, a DMTK-ra, de részben a DEAC-ra is). A 19. század második felében lezajlott asszimilációs folyamatoknak, s magának az „asszimilációs társadalmi szerződésnek”¹⁰ Debrecenben több sajátos aspektusa is volt:

- A városban rendkívül magas volt a magyar anyanyelvűek aránya, a törvényhatósági jogú városok között már 1880-ban is a harmadik helyen állt, 97,6 százalékkal. E jelenség egyértelműen a kálvinizmus elterjedtségével magyarázható.

- Az asszimilációs társadalmi szerződés Debrecenben a *református magyar* elit és a *zsidóság* között kötött, az asszimilációs folyamat akkor lett volna teljes, ha abban a katolikusok is részt vesznek. Debrecen sajátos helyzete tette volna szükségessé a katolikusok asszimilációját (amennyiben az asszimiláció fogalmát nem „magyarosodásként”, hanem tágabb értelemben „beépülésként”, „hasonulásként”, „sorsközösségként” definiáljuk). Hozzátehetjük azonban azt is, hogy az egykor Debrecenben általános vélekedés szerint a reformátusok magyarok, a katolikusok pedig németek,¹¹ ebből az aspektusból különösen indokolt e felekezet szempontjából is az asszimiláció, vagy legalábbis az emancipáció – esetleg az integráció – kifejezés használata. A debreceni katolikusok hasonló – vagy még marginálisabb – helyzetben voltak mint a város izraelitái, a katolikusok emancipációja azonban elmaradt, ami a két világháború közötti időszakra már komoly feszültségeket okozott. „A debreceni »pógár« volt a kálvinista, a katolikusok pedig a »gyüttmentek« voltak Debrecenben. Elképzelhetetlen lett volna, hogy például Debrecen polgármestere katolikus legyen. Bár a katolikusok mindent elkövettek, hogy a maguk soha nem vitatott secundáriusságát elismerve tekintélyüket érzékeltessék”.¹² A két világháború között gyakran áhított, jelképes „aranyhíd” Debrecen és Pannonhalma között még Debrecenen belül sem valósult meg.

⁹ A Debreceni Újság – Hajdúföld 1938. március 13-i száma szerint „a telep vasúti munkásainak legnagyobb része katolikus”, ami arra utal, hogy – bár a cikk konkrét adatot nem közöl – az üzem munkásai között még magasabb a katolikus felekezetűek aránya.

¹⁰ Az asszimilációs társadalmi szerződésről lásd Karády 1997.

¹¹ A Márciusi Front debreceni történetével foglalkozó interjúkötetben találhatjuk az alábbi részletet, melyet a szerző az egykori debreceni egyetemistával, Vajda Benővel készített: „A katolikusokban német kémeket látott a család. A Habsburg befolyás a katolikusokon keresztül érvényesült.” (Természetesen hosszasan lehetne idézni egykori újságcikkekből, visszaemlékezésekből. Ez az idézet azért érdekes, mert az 1930-as évekből származik, az interjúalany pedig baloldali értelmiségi, tehát „felekezeti elfogultsággal” sem vádolható.) Tóth Pál Péter 1987: 133

¹² Tóth Pál Péter 1987: 46, Békés Istvánnal készített interjú.

· A katolikusok elkülönülése a sportegyesületekben is megmutatkozott. A Debreceni Torna Egylet vezetőségi összetételei – akárcsak később a Bocskay FC-é – magukon viselték az asszimilációs társadalmi szerződés lenyomatát, vagyis a református magyar elit, a református egyház és a zsidó hitközség prominens tagjai vezették ezeket az egyesületeket (vagy legalábbis szerepelt nevük az egyesületek vezetőségeiben).¹³ Ahogy elképzelhetetlen lett volna katolikus polgármester Debrecenben, úgy nem fordulhattott elő az sem, hogy a DTE elnöki székét egy katolikus foglalja el.

A DVSC jobboldaliságának közvetlen gyökerei az 1918-1920-as évek történéseihez nyúlnak vissza, két szempontból is. Először is megérett az idő a katolikus emancipációra. Ezt a folyamatot mindenképpen erősítette az „új korszak” egyik legfontosabb „programpontja”, az őrségváltás (vagyis antiszemitizmus), ami a református elit többségének elfogadhatatlan volt, a katolikus társadalom egy része számára pedig nem jelentett gondot, hogy felrúgja azt az asszimilációs társadalmi szerződést, melynek létrehozásában nem is vett részt. (A korszak jobboldali egyesületeiben – mindenekelőtt azok debreceni „csúciszervében” a Keresztény Nemzeti Ligában – a katolikus részvétel mindenképpen meghaladta városi számarányukat, bár pontos kimutatást nehéz készíteni, de valószínűleg sokszor az 50 százalékot is.) A jobboldali eszmék befogadását az is elősegíthette, hogy a régi politikai elit sokat veszített erkölcsi tőkéjéből, mivel – az ellenforradalom vezetői szerint – a román megszállókkal nem viselkedett kellőképpen ellenségesen (Baltazár püspök még a királyi párt is megáldotta)¹⁴. Az „őrségváltás”, az antiszemitizmus azonban jóformán érintetlenül hagyta nemcsak a debreceni, de az ország többi vasutas sportegyesületét is, (eddig kutatásaim során egyetlen antiszemita momentumot talál-

13 A Debreceni Torna Egylet és a Bocskay társadalmi háttéréről lásd Szegedi 1998, valamint Szegedi 1999.

14 A református egyházat az ellenforradalom idején számtalan támadás érte, még a legfontosabb debreceni református jelképet, a Nagytemplomot is „meggyalázták” (1919-ben betörték a templomba, s „üsd a zsidót!” feliratot mázoltak a falakra). 1920 áprilisában az egyik üzlet kirakatában jelent meg egy kép, melyen a Nagytemplom előtt Baltazár püspök harmonikázik, körülötte „kaftános galíciaiak” keringenek. 1921 januárjában ismét a Nagytemplomba törtek be, ezúttal az Úr asztalá kintek be emberi ürülékkel (!). Ezeket a támadásokat katolikusok követték el, amit elősegített egyes katolikus politikusok megnyilatkozása is: a Keresztény Nemzeti Liga debreceni megalakulásakor tartott gyűlésen Wolff Károly a Liga ügyvezető elnöke beszélt „a protestántizmusról, annak a zsidósággal való fegyverbarátságáról. A zsidósággal való barátság veszedelmet jelent.” (Debreceni Újság, 1920. 06. 22.) A felekezeti villongások híre még a parlamentig is eljutott. 1920 decemberében Orbók Attila – a bihari Derecske képviselője – interpellált: „Az anyagi nyomorúság mellett erkölcsi nyomorúság is uralkodik. Debrecenben bizonyos klikkek munkája folytán nemcsak antiszemitizmus van, hanem ma már egy katolikus csoport áll szemben a kálvinistákkal és állandó harc folyik a két csoport között.” (Debreceni Független Újság, 1920. 12. 23.) Azt, hogy ezek egy „modern vallásháborúnak” voltak az eseményei, jelzi egy 1921-es „református röplap” is (mely egyébként ékes bizonyítéka a református-zsidó sorközösségbe vetett hit, a református-zsidó asszimilációs szerződés valós voltának is): „Hívek! Keresztyének! Reformátusok! Úgy látszik új megpróbáltatást küld miránk a mi Istenünk, annyi üldöztetés, szenvedés, harc után, de mi ezt az új harcot is győzelmesen fogjuk megvívni. Mert íme harcot üzentek nekünk a gonoszok [...] meggyalázták a mi templomunkat, a mi hitünket. Harcot üzentek, hogy legyőzzenek minket, azután börtönbe dobnak. *A zsidók után hát mi következünk* (kiemelés tőlem – Sz. P.), most minket akarnak a magukat keresztényeknek nevező haramiák, templomgyalázók, istenkáromlók.” (Tiszántúli Hírlap, 1921. 03. 03.) Egyértelmű, hogy a röplap szerzője kiket ért „ők” alatt, következik ez a „keresztény” kifejezés használatából is (szemben a kálvinista „keresztyn” szóval). Az Úr asztalának meggyalázását követő események is értelmezhetők a református-zsidó sorközösség bizonyítékaként: a betörés után négy nappal a két izraelita hitközség közösen (!) átiratot intézett a református egyházhoz, a nyomravezetőnek 12000 korona jutalmat ajánlva fel, mely egyébként a város felajánlását is 2000 koronával meghaladta. (Egyetértés, 1921. 01. 27.)

tam, mely vasutas sportegyesülethez kapcsolódott: 1922 novemberében a Szegedi Vasutas SE kérte a bírőküldő bizottságot, hogy ne küldjenek ki mérkőzéseire zsidó bírót). A vasutas sportegyesületek tartózkodását a (látványos és agresszív) antiszemitizmustól az magyarázhatja, hogy a vasutasok között csak elvétve voltak zsidók.¹⁵

A specifikusan csak a DVSC-hez köthető – az előzőnél jóval lényegesebb – szempont pedig a Műhelytelepnek a Tanácsköztársaságban játszott szerepére vezethető vissza. A Tanácsköztársaság ugyanis Debrecenben nagyon nagy részben támaszkodott a vagongyári munkásokra, ahogy azt egy korabeli rendőrségi jelentés a korhoz illő színességgel tárja elénk: „A MÁV gépjavító munkások, kiknek fegyveres politikai szereplése óriási lendülettel vitte előre a magyarországi bolsevizmust, és akik Debrecenben megalapozták és magvát képezték a vörös uralomnak, Debrecen lakosságát az ő munkásszázataik tartották terror alatt, és nekik köszönhető az, hogy a magyarországi bolsevizmus tekintetében Debrecen elfoglalta és kiérdemelte Budapest után az első helyet.”¹⁶ Ennek az aktív szerepnek két lényeges előzménye volt. Egyrészt a „bevándorló létből” következően ezeket az embereket régi környezetükből kiszakadva nem kötötték erős hagyományok és normák, így könnyebben fogtak fegyvert a „régirend” ellen.¹⁷ Másrészt a vasutak paternalista vezetési módja miatt ismeretlenek voltak előttük az érdekérvényesítés békésebb módzatai (természetesen nem szabad elfelejtenünk a négyéves háború hatását sem, mely nyilván csökkentette az erőszakkal szembeni ellenérzést), 1908-tól rendelet mondta ki, hogy MÁV alkalmazott nem lehet tagja a szociáldemokrata pártnak, a Bethlen – Peyer paktum alapján pedig a szociáldemokraták lemondtak arról, hogy vasutasok között agitáljanak.

1919 fordulópont a debreceni vasutas sportban. A MÁV vezetői valószínűleg nem nézték jó szemmel, hogy a helyi vasutasokat a sportéletben egy olyan üzem egyesülete képviseli, amely a Tanácsköztársaság alatt kompromittálódott. 1919. augusztus leelején a MÁV Üzletvezetőség (tehát nem a Műhelytelep!) vezetői létrehozták a rendkívül magyaros hangzású Debreceni MÁV Testgyakorlók Körét, a DMTK-t (a Magyar Testgyakorlók Körének nevére hasonlító névhasználat minden bizonnyal a véletlen műve). Sajnos nagyon kevés információ maradt fent erről az egyesületről – létrejöttének fenti indoklása is a szerző hipotézise.¹⁸ Az elsődlegesen űzött sportág természetesen a labdarúgás volt, az

15 Ami nem jelenti azt – tehetjük hozzá –, hogy vasutas sportegyesületek vezetői között ne lettek volna zsidók. Mindenképpen ide kívánczik Fischer Mór neve, aki elnöke volt a legnagyobb vasutas-egyesületnek, a Tőrekvésnek, éveken keresztül a Budapesti Vasutas SC-nek is, sőt, alelnöke a nemzetközi futballszövetségnek (FIFA)!

16 A rendőrségi jelentés 1920. április 13-án kelt (forrás: HBmL., D. Korm. bizt. Főisp. 98/1920. In.: Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története 1970: 173).

17 A vasút egészét tekintve, korántsem volt egyértelmű a vasutaság viszonya a Tanácsköztársasághoz. A Horthy-kor egyik krónikása szerint nem lett „úri foglalkozás” a vasutaság, 1919 után mégis tekintélynövekedést tapasztal, többek között azért, mert a kommün alatt „a vasutaság volt az egyetlen nagy közszolgálati szervezet, testület, mely a rémuralommal országszerte [...] szembehelyezkedett.” (ld. ifj. Gonda 1934-es írását.)

18 A helyi sajtó már a DMTK megalakulásától kezdve „testvéregyesületeknek” nevezi a két klubot, sőt, a húszas évek elején felépült DVSC sporttelepről is úgy írtak, mint a két egyesület vezetőségének közös vállalkozásáról. Pusztán e momentumok is kérdéssé teszik – bár nem feltétlenül cáfolják – a fenti hipotézist. Releváns alternatív magyarázatként a már említett – a korszakra oly jellemző – „egyesület-alapítási láz” jöhet szóba. Az azonban lényeges, hogy a korabeli sajtó szerint az egyesület 1919. augusztus 3-án mutatkozik be, vagyis a Tanácsköztársaság bukása után két nappal!

egyesület pedig a zöld-fehér¹⁹ színt vette fel, ami sokkal jobban idomult az „új rendszerhez” mint a DVSC piros-fehér színe, még ha a DVSC nem is volt a szó klasszikus értelmében vett munkásegyesület. Kezdetben az egyesületnek volt néhány zsidó sportolója, de ez az állapot csak átmenetinek bizonyult. Amint azt a nacionalista Hajdúföld írta (főszerkesztője hosszú időn keresztül a később háborús bűnösként kivégzett Kolosváry-Borcsa Mihály volt): „Nem játszik már a vasárnapi DTE-DMTK mérkőzésen Ceisler és Móra, a DMTK két zsidó játékosa s így a DMTK is megszabadult végre attól a két nyugalmazott Makkabeistától s tisztára keresztény csapat lett.”²⁰ Az egyesület első díszelnöke Schindler Vilmos, a MÁV üzletigazgatója volt, aki 1919-ben (a DMTK alapításának évében!) került Debrecenbe. A halálakor írt nekrológ szerint „mint hitét megvalló öntudatos keresztény egyik példaadó tagja és díszje volt katolikus egyházának”.²¹ A cikk Schindler politikai pályafutásáról is említést tesz: elnöke volt a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártnak és a Keresztény Szocialista Pártnak, alelnöke a Keresztény Nemzeti Ligának, tagja az ÉME-nek (a cikk nem szól arról, hogy a Keresztény Nemzeti Liga alapító tagja, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának alelnöke is volt, végül egyik vezetője a szélsőjobboldali Községi Pártnak²²). A klub egyik elnöke – Totin Andor – a KNEP 1921-es választmányának volt tagja. Amikor Totin, mint debreceni állomásfőnök elhagyta a várost, a jobboldali Tiszántúli Hírlap úgy jellemezte, mint a „görög katolikus egyház vezető embere”, akinek „nagy része volt abban, hogy Debrecenben a keresztény politika diadalra jutott.” (Tiszántúli Hírlap, 1921. 06. 28.)

A Tanácsköztársaság után a DVSC vezetői a neofiták túlzásaival és buzgóságával próbálták igazodni az új rendszerhez, amit több körülmény is segített. A vasutaságot nem volt nehéz megnyerni azoknak az ideológiáknak a támogatásához, melyek az ellenforradalmi korszakot jellemezték. (A vasutas vezetők részvétele a jobboldali szervezetekben az állami alkalmazotti létből származó lojalitásukkal is magyarázható.) Az „örségváltás” – mint arra már utaltam – nem érintette a vasutasokat, hiszen kevés zsidó származású alkalmazottja volt a MÁV-nak (s még kevesebb a Műhelytelepnek). A revíziós gondolat azonban rendkívül termékeny talajra talált a vasutas társadalomban. Következik ez részben Debrecen helyzetéből, hiszen a „legmagyarabb” város, mely egy évig román megszállás alatt állt, határváros lett, elszakítva a szervezen hozzátartozó régiótól, Bihartól, s mindenekelőtt Nagyváradtól. A trianoni szerződés ebben a régióban családokat szakított szét, egzisztenciákat tett tönkre, jóval mélyebben,

19 A névhasználat minden bizonnyal nem az MTK nevére próbált asszociálni, elképzelhető azonban az, hogy a zöld-fehér szín a Ferencváros által képviselt jelentésekre, ideológiára utalt. (Jellemző momentum 1919-ből: az egyik budapesti vendéglőben 40 ébredőt tartóztatnak le, köztük a Ferencvárosi TC hat atlétaját.)

20 Hajdúföld, 1920. 10. 02. A Makkabea a román megszállás idején működött cionista sportegyesület volt, tagjait elsősorban a DTE-ből és a DKASE-ből verbuválta. Az említett két játékos akkor lépett a DMTK-ba, amikor a Makkabeát 1920 áprilisában feloszlatták, azzal az indokkal, hogy az egyesületnek nincs belügyminiszter által jóváhagyott alapszabálya.

21 Hajdúföld, 1928. 01. 05. Schindler ideális DVSC vezető is lehetett volna: nem debreceni, és katolikus felekezettű.

22 A debreceni Községi Párttól elhanyagolható mennyiségű információ maradt fent, megalakulásuk után (Hajdúföld, 1922. 12. 05.) nem jelent meg hír e politikai csoportosulásról. Nevük kétséget kizáróan a két világháború közötti Budapesten számottevő befolyással bíró Wolff-féle Keresztény Községi Párt nevére utal.

közvetlenebbül sújtotta az itt lakókat, mint az ország más területein élőket, akiket a revízió esetleg „csak” érzelmileg, mint sokat ismételt jelszó érintett. Ez az „érintettség” fokozottan érvényes a vasutasokra. A MÁV debreceni üzletvezetőségéhez tartozó vonalhossz felére csökkent. Országos szinten vasúti hálózatunk kétharmadát elvesztettük, annak egysége felbomlott, hálózati gócpontok a határon kívülre estek, új határállomásokat kellett építeni, a vasutasok pedig testközelből is tapasztalhatták a vagonlakók nyomorát. A MÁV kiadásaiban a 2,5%-os nyugdíjterher – a vasutas menekültek tömegei következtében – 26%-ra emelkedett. Ebben a helyzetben a revízió gondolata túlment a sokszor üres frázisokon, a vasutasok tömege számára egzisztenciális kérdést is jelentett.

A két világháború közötti DVSC jellegét három, egymással szorosan összefüggő tényező határozta meg. Először is az egyesületet katolikus felekezettűek irányították (az egyesület első elnöke, mintegy huszonöt éven keresztül a katolikus Kabay György volt). Másrészt feledtetni kellett a Tanácsköztársaság időszakát – a DVSC-nek mint korporatív cégsportegyletként kellett tovább működni.²³ Végül az egyesület céljait illetően ki kellett emelni a revízió fontosságát, a sporton keresztül kellett bizonyítani magyar kultúrfölényt, illetve leventeegyesületet kellett létrehozni.

A klub katolikus hátteréről már esett szó. Érdekes azonban legalább nagy vonalakban végigtekinteni, hogy a klub és a katolikus egyház között milyen volt a kapcsolat. A futballtörténet talán legismertebb katolikus egyesülete a glasgow-i Celtic, az egyesület mind nevében, mind színeiben (zöld-fehér) utal a katolikus Írországra, első elnöke Glasgow katolikus püspöke volt. A DVSC esetében ilyen szoros összefonódást nem tapasztalhatunk, az azonban figyelemre méltó, hogy az egyesületnek hosszú éveken keresztül választmányi tagja, majd főtitkára volt Lindenberger Gyula, a katolikus egyház debreceni vezetőjének Lindenberger Jánosnak testvére. Egy 1925-ös katolikus nagygyűlésen Banovits László (a DVSC díszelnöke) „tartott hatalmas beszédet a katolikus öntudatról.” A klub egyik alelnöke, Krámer Gyula a katolikus iskolaszék, Homonnay Dezső állomásfőnök – a klub társelnöke – a katolikus egyháztanács tagja volt. Macsata József a klub alelnöke a Katolikus Otthon vezetőségében vett részt, akárcsak Alber Pál a klub társelnöke.

A klub vezetői mindent megtettek, hogy az egyesületet a „keresztény-nemzeti táborba” vezessék. 1920 februárjában alakult meg az ÉME-vel igen jó kapcsolatot ápoló VOGÉ (Magyarországi Keresztény Szociális Vasutasok Országos Gazdasági Egyesülete), melybe minden „hazafias” érzésű vasutasnak illett belépnie. A VOGÉ elsődleges feladata az volt, hogy érvényesítse azt az elvet, miszerint „a vasutas mentalitása vallási, hazafiúi és szolgálati érzéséből, készségéből tevődik össze.”²⁴ A húszas évek elején a Műhelytelepen az Egyetértés dalárdája rendszeresen a nacionalista Székely Társasággal és az ÉME-vel közösen rendezett hazafias ünnepségeket. Ezek szellemét jól mutatja az alábbi idézet: „Lengyel János kazánkovács mondott mindenkit megható beszé-

²³ A korporatív cégsportegyletek jellemzője, hogy működtetőik (sokszor létrehozóik is) a vállalat vezetői voltak, szemben a munkásegységekkel, melyek a szakszervezet, vagy a szociáldemokrata párt mellett működtek. A magyar sportéletben a cégsportegyletek működése mellett a munkássportegyletek szerepe eltörpült – még ha erről az 1945 utáni sporttörténetírás egész egyszerűen nem is vett tudomást.

²⁴ Vasúti Hírlap, 1937. 07. 12.

det a megtévelyedett és a hazához visszatérni akaró munkásról, aki ismét elvész, ha mások is nem segítenek rajta olyan módon anyagilag és erkölcsileg, amint azt az Ébredők teszik.”²⁵ Az első világháború előtt is élénk „társadalmi élet” a 20-as évektől – a vállalat vezetésének hatására – új erőre kapott. A korabeli leírásokból valósággal árad a gyárat övező harmónia: „Ha egy elfogulatlan idegen végignézi egy délután a műhelytelep munkáját – csodálatos, meglepő dolgokat láthat. Az egyik teremben a varróiskola növendékei tanulnak a MANSZ vezetése alatt, a másik teremben dalárda, a harmadikban a szimfonikus nagy zenekar próbál – egy helyen a birkózó szakosztály birkózói tréningeznek. A modern színpadon a színjátszók tanulnak egy izzó hazafias darabot, az udvaron az őszi napsütésben a cserkészek táboroznak és a leventék gyakorlatoznak. De szinte lehetetlen is mind felsorolni azt a sok és körültekintő nagy munkát amelyet az agilis vezetőség irányít s amelyek láncszemként egymásba kapcsolódnak, hogy a magyar kultúrfölényt beigazolják.”²⁶ A sport a szimbolikus investíció elsődleges terepét jelentette, a vállalat vezetői rendkívül korán felfigyeltek arra, hogy a DVSC finanszírozását propaganda célokra is felhasználhatják. Ebben az összefüggésben értelmezhető csak, hogy a kilátástalan szegénység közepette az „Egyetértés” 1919. szeptember 7-i számában arról olvashatunk, hogy a két vasutas egyesület közösen fog pályát építeni. A hír abból a szempontból különösen érdekes, hogy a DMTK csak egy hónappal (!) azelőtt alakult. A pályát valóban megépítették (szintén fontos szimbolikus jelentése van annak, hogy a DVSC volt a Horthy-kor legjobb anyagi körülmények között működő debreceni sportegyesülete), 1922-ben pedig az egyesület pályáján tartott 20 éves jubileumi rendezvényének már olyan személyiség is fővédnöke volt, mint a Magyarság, később Új Magyarság főszerkesztője, a korszak egyik legjelentősebb jobboldali újságírója, Debrecen egyik országgyűlési képviselője, Milotay István. Nem véletlen, hogy a Műhelytelep – így a DVSC – irányítói vezető egyéniségei voltak a húszas évek első felének (szélső)jobboldali szervezeteinek. Jó példa erre az egyesület 1921-es tisztikara, melyben heten vettek részt. Kabay György elnök a Keresztény Nemzeti Liga választmányának tagja, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának alelnöke, a Községi Párt kerületi elnöke volt. Bertók Imre alelnök 1933-ban lett a Nemzeti Egység Pártjának városrészi titkára, a másik alelnök, Krámer Gyula a KNEP főpénztárnoka és a NEP egyik elnöke volt. Benedek Sándor főtitkár a KNEP választmányának tagja és szintén a NEP elnöke volt. A futballszakosztály elnöke, Kölönte Zoltán (a klub alapítója, később alelnöke és 1943-ban ügyvezető elnöke) a KNEP választmányának és a Székely Társaságnak volt tagja. Mindössze a titkár és az előadó nem vett részt (legalábbis tudomásom szerint) politikai egyesületben. A Műhelytelep és a jobboldal egyik legjelentősebb egyesületének kapcsolatát – s a jobboldal társadalmi háttérét Debrecenben – jól mutatja egy 1921-es tudósítás az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga gyűléséről: „A jelenlévő egyesületek csatlakozásukat jelentették be a mozgalomhoz. Így csatlakozott a Katolikus Népszövetség, a MÁV Műhelyi munkások, a MOVE, az Arany János Társaság és a Gazdasági Akadémia hallgatói”.²⁷

²⁵ Hajdúföld, 1922. 01. 18.

²⁶ Debreceni Újság, 1923. 10. 31.

²⁷ Debreceni Újság, 1921. 03. 22.

A revízió gondolatának hangsúlyozása végigkísérte az egyesület ideológiáját. (Ez nem is okozhatott gondot, ha arra gondolunk, az egyesület ideológiáját olyanok határozták meg, mint például Zempléni Gusztáv, a DVSC főtitkára, aki 1919-ben még a Kolozsvári AC titkára volt, vagy az 1926 végén Debrecenbe érkező Máthé József, az új műhelyfőnök, a DVSC védnöke, akit a Székely Társaság, mint „székely testvért” azonnal tagjai közé sorozott.) A testnevelési törvény által előírt hazafias feladatoknak az üzem és a sportegyesület vezetősége maradéktalanul eleget kívánt tenni. „Még a testnevelési törvény meghozása előtt nemcsak felismerte Kabay György műhelyfőnök a MÁV műhelyekben alkalmazott ifjak testi kiképzésének, fegyelmezésének döntő fontosságát, de ezt, mint messze határon egyedül vezető állásban lévő – meg is kezdte. A MÁV műhelyek ifjainál a kötelező test és fegyelmező gyakorlatok be lettek vezetve.”²⁸ A „hazafias” sajtó – néhány évvel a Tanácsköztársaság után már – példaképként állította a DVSC-t a többi sportegyesület elé, Kabay Györgyöt pedig a kereszténymemzeti gondolat egyik legjelentősebb és legtevékenyebb harcosaként tisztelte. Egy leventeünnepély kapcsán írta a Debreceni Újság, hogy a városban még nincs leventeegyesülete az iparosoknak és gazdáknak, pedig a Vagonyárban már három éve működik. „... persze ennek keresztülviteléhez egy oly izzó hazafias érzéstől áthatott vezetőnek a közreműködése szükséges, mint elnökük, Kabay György műhelyfőnök.”²⁹ Kabay – aki nagyon jól tudta, hogy az 1919-ben az üzem becsületén esett csorbát ki kell köszörszörülnie – szintén nem fukarkodott a DVSC dicséretével. A korszakra jellemző volt, hogy a sportegyesületek kiemelték „nemzetmentő” szerepüket, e kérdéssel „kiemelten” azonban csak a DVSC és a DEAC foglalkozott. Jó példa erre Kabay György 1925-ös jelentése a klubról: „A DVSC 1902 óta áll fenn. Célja az összes sportágak művelése és fejlesztése által szeretett hazánknak ép és erős ifjakat nevelni. [...] Sportegyesületünk működési iránya, szigorúan magyar nemzeti irányú, a sportolással kapcsolatban ifjainkat hazaszeretet, munkaszeretet, tekintély tisztelet és fegyelemre oktadjuk. (Megszállott területeken lejátszott futball mérkőzéseinkről pedig bebizonyítani kívánjuk a magyar testi kultúra fölényét és magasabb rendűségét az elnyomó szomszédainkkal szemben.)”³⁰

A húszas évek közepére a város zaklatott politikai viszonyai rendeződtek, s a DVSC is sikeresen „hozzáidomult” az új rendszerhez. Ebben a kontextusban értelmezhető, hogy az 1919-ben létrehozott DMTK-ra már „nem volt szükség”. A DVSC megerősödött pozícióját jelzi, hogy az 1925-ös fúziót a DMTK, illetve a vasút helyi vezetői kezdeményezték. „Fuzionál a DMTK a DVSC-vel. A DMTK mint a Hajdúföld értesült, fuzionálni fog a bajnokcsapat DVSC-vel. A fúzióra egyrészt nyomasztó anyagi viszonya, másrészt az készteti, hogy felsőbb vasutas körökben egy városban csak egy vasutas sportegyesületet látnának szívesen.”³¹ Ezek után meglepő a Nyíregyháza megjelent Nyírvidék egyik rövid cikke. 1924 októberében egy egyesületközi megbeszélésen Krómy Károly, a Nyíregyházi TVE elnöke felvetette, ha olyan szegények a debreceni sportegyesületek, akkor mi szükség van két vasutas csapatra. A DVSC és DMTK

28 Debreceni Újság, 1923. 10. 17.

29 Debreceni Újság, 1925. 05. 31.

30 HBmL, X.301 4d. 50.

31 Hajdúföld, 1925. 01. 06.

képviselői erre azt válaszolták, hogy „a tűz és a víz nem találkozhat.”³² A két egyesület végül fuzionált, aminek volt egy szimbolikus mozzanata is – a DVSC „pozitív szerepének” elismerése mellett: az 1925-ös, egyesülést követően hozott alapszabály szerint a régi-új klub színe: zöld-fehér...

3. A JOBBOLDAL SZÉLÉN: A DEAC

„Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom – Horthy Miklós a legelső a világon
Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom – Gömbös Gyula a második a világon
Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom – Héjjas Iván a harmadik a világon
Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom – Büdös zsidó az utolsó a világon.”
Egyetemista szurkolók kórusa a DEAC-DTE mérkőzésen. (Világ, 1922. március 21.)

Ha nincs háború, ha nincs Trianon, ha nincs ellenforradalmi kurzus, akkor az egyetemi klub aligha kerülne egy olyan írás figyelmének középpontjába, mely a „keresztény-nemzeti” ideológiát hirdető sportegyesületekre irányítja figyelmét. Az 1912-ben alapított egyetemen csak az első világháború után indul meg komoly oktatás, ebből adódóan a DEAC szükségszerűen válik az új kor új eszméinek egyik legfontosabb zászlóvivőjévé. A tízes évek végének felfordulása nélkül, talán a DEAC is olyan szerepet töltött volna be a debreceni sportéletben, mint a Debreceni Torna Egylet, vagyis a város elitegyesületének lett volna (békés) vetélytársa, a konzervatív-liberális eszme egyik képviselője. Azonban már a DEAC szimbolikája is jelzi, céljai, ideológiája gyökeresen különbözik attól, melyet a DTE képvisel. Az egyesületi elnevezések alapján könnyű felfedezni az analógiát a DTE-DEAC és az NTE-MAC szembenállás között. Az egyik oldalon a német tornát űző (Budapesten nagyrészt zsidó és német) polgárság, a nyitottságot szimbolizáló egylet elnevezés alatt (NTE és DTE), a másik oldalon az arisztokratikus atlétikát űzők az exkluzivitás jelképe, a Club név alatt (MAC és DEAC) sorakoznak.³³ Az egyesület címerében, fekete-fehér pajzsban egy *turulmadár* tartott egy „E” betűt. Míg a DTE a város kék-sárga színeit viselte, addig a DEAC a „meg nem alkuvásra”, az „egyenességre”, az „elvtelen kompromisszumok” elvetésére, egy dichotomikus társadalomképre utaló, a színskála ellentétes pólusait megjelenítő fekete-fehér színekbe öltözött. A legbeszédesebb szimbolikus elem azonban az egyesület alapításának dátuma. A DEAC 1919. augusztus 1-én alakult meg – szinte napra pontosan egy időben a MÁV Testgyakorlókkl! – vagyis azon a napon, amikor a Tanácsköztársaság megbukott...

³² Nyírvidék, 1925. 03. 08.

³³ A Nemzeti Torna Egylet és a Magyar Atlétikai Club társadalmi jelentéstartalmairól ld. Hadas – Karády 1995: 94-95. (Jellemző – bár valószínűleg más egyesület is ezt tette volna —, amikor a hírhedt Kodelka-gyilkosság tetteséről, a vizsgázott futballbíróról, Léderer Gusztávról kiderült, hogy Levente néven egykor a MAC-ban futballozott, az egyesület azonnal kizárta soraiból.) A DEAC esetében különös az atlétika elnevezés, hiszen ebben az időben már többnyire a Sport Egyesület, vagy Sport Club elnevezéseket kapták az egyesületek. Valószínű, hogy ezzel akartak utalni egykori elődjükre, az 1906-ban megalakult Debreceni Akadémiai Atlétikai Clubra, illetve „testvéregyesületeikre”, a soraikba csak érettségizett keresztényeket beengedő MAC-ra.

Antiszemitizmus és revízió. Ha röviden jellemezni akarjuk a DEAC ideológiáját, feltétlenül e két fogalmat kell elsőként említünk. A DVSC-t a keresztény-nemzeti eszmerendszerből a markáns revízió-pártiság mellett a baloldal-ellenesség jellemezte, a DEAC-nak – amikor „az egyetem tanárai az 1918-19. évi forradalmak, s ezek során még az októberi polgári forradalom időszakában sem fejtettek ki kiemelkedő demokratikus tevékenységet” (Varga 1967: 88) – értelmetlen lett volna antiszocialista voltát hangsúlyoznia. A revízió elsődlegességének gondolata hasonló okokkal magyarázható, mint a vasutasok esetében. A DEAC-ra éppúgy igaz, hogy Trianon egzisztenciálisan is érintette az egyesület tagjait, a jövődöbéli diplomások nagy számát, hisz akárcsak a vasutasok, úgy a értelmiség legnagyobb része is magyar anyanyelvű volt, így a megszállt területekről nagy számban menekültek (s nyomorogtak) az elszegényedett, területeit veszített országba. A diplomás menekültek, s az egyetemi „túlprodukción” (az összezsugorodott országban ugyanannyi tudományegyetem működött, mint a Trianon előttiben) egy olyan törvény megalkotásához vezetett, mely a DEAC ideológiáját is alapvetően meghatározta.

Az antiszemitizmus és a numerus clausus az egyetemisták ifjúsági szervezeteinek életét döntően befolyásolta. Debrecenben a „szabad királyválasztó” Turul gyakorlatilag egyeduralgoló volt, a katolikus-legitimista Emericana-nak természetesen nem volt arra esélye, hogy a magyar kálvinizmus központjában gyökeret verjen. A Turul célját az egyik bajtársi egyesület vezére tömören így fogalmazta meg: „A Csaba Bajtársi Egyesületnek első fontos programpontja, hogy a keresztény ifjúság szellemi téren vegye fel, állja meg győztesen a harcot az idegen fajjal.”³⁴ Az egykori baloldali egyetemista megfogalmazásában: „A Turul története közvetlenül az ellenforradalomig nyúlik vissza, s az akkor létrehozott egyetemi zászlóaljából alakult meg. Meghatározó jegye a búsmagyarkodás, az elvesztett területek visszasírása és a szabad királyválasztás volt. [...] A Turul belső életformája a német Burschenschaftok utánzása volt, bizonyos magyar változtatásokkal, mert az elnevezések, azok ősmagyar elnevezések voltak, pl. törzsfői tábor, fővezér, alvezér, nádor, íródeák, meg hasonló tisztségek.”³⁵ Ezek az elnevezések, de maga a Turul, illetve a debreceni bajtársi egyesületek elnevezései is (Werbőczy, Csaba, Árpád, Bocskai, illetve a gazdaszoknál Festetics, a tanítóképzősöknél Maróthy, az állástalanoknál Méhely [!]) részben kirekesztőek, hiszen az első három egy olyan korba nyúlik vissza, amikor Magyarországon csak elvétve éltek zsidók (nem is szólva a huszadik században anakronisztikus voltukról), a fajbiológia „magyar apostoláról” elnevezett Méhely BE-hez pedig nem kell kommentárt fűznünk.³⁶

Az antiszemitizmus a DEAC által inkorporált jelentéstartalmak között a legfontosabb volt. Már működésének legelején egyértelművé tették, hogy mit gondolnak „az idegen fajról”, és szurkolói tettek arról, hogy a világháborút megelőző időszak „csendes”, „polgári” sportját tüntetések, verekedések váltsák fel, a verbális, sőt valódi agresszió a futballmérkőzések állandó kísérőjelenőségévé váljon. A DEAC egyetemista hívei a zöld gyepet „szimbolikus arénából” valódi küzdőtérre változtatták. 1919 augusztu-

34 Hajdúföld, 1923. 12. 25.

35 Tóth Pál Péter 1987: 170, Újhelyi Szilárddal készült interjú

36 A huszadik századi debreceni kálvinizmus liberalizmusát tökéletesen jelképezi a teológusok bajtársi egyesületének elnevezése, a Bocskai BE az egyetlen egyesület, ahol semmiféle kirekesztő szándékot nem érezhetünk.

sában – 12 nappal (!) azután, hogy az egyesület futbalszakosztálya megalakult³⁷ – a DEAC – DVSC mérkőzésen, mely az egyetemi egyesület első (!) mérkőzése volt, a DEAC egyik játékosa, „midőn a szokásos háromszoros eljén elhangzott, »Le a zsidókkal!« kiáltással szaladt le a pályáról és ha a jelenlévő komoly elemek közbe nem lépnek, valószínűleg a mentőknek is dolguk akadt volna.”³⁸ A DEAC már ekkor nyilvánvalóvá tette (az első mérkőzésén), hogy a futballpályán nem ismer barátságot, azt valódi küzdőtérnek tekinti. A két világháború között a debreceni derbi (amikor két helybéli csapat játszott) állandó kísérői voltak különböző erőszakos – sokszor a futballhuliganizmus határát súroló – cselekmények. A botrányba fulladt mérkőzések tekintélyes hányadán a DEAC volt az egyik résztvevő, szembetűnő azonban az is, hogy erőszakos cselekmény (tudomásom szerint) soha nem zavart meg DVSC-DEAC mérkőzést. Ennek egyik oka az lehet, hogy a DVSC vezetői komoly erőfeszítéseket tettek az egyesület „jobbaldalivá tételéért”, amit az egyetemisták is méltányoltak; a másik pedig az, hogy DVSC-nek volt a legnagyobb szurkolótábora, és a DEAC szurkolók valószínűleg nem vágtak bele bizonytalan kimenetelű összecsapásokba.

A DEAC volt az első debreceni sportegyesület, mely nyíltan vállalta, hogy több debreceni klubbal rossz a kapcsolata, amin nem is kíván változtatni, sőt, a rossz viszonyt tudatosan fent is kívánja tartani. A futball területén két egyesülettel keveredtek többször is összetűzésbe, így a város „történelmi” egyesületével, a Debreceni Torna Egylettel (a fejezet címe után idézett „vers” is DEAC-DTE mérkőzésen született),³⁹ illetve a kereskedők klubjával, a többnyire zsidók által támogatott Kereskedelmi Alkalmazottak SE-vel. A két világháború közötti kelet-magyarországi „futballhuliganizmus” külön tanulmányt érdemel, sokszor azonban nemcsak a szurkolók szintjén csaptak össze a felek. Jellemző momentum, hogy 1921-ben a DEAC nem volt hajlandó a DKASE pályán szerepelni,⁴⁰ 1930-ban „a DEAC pálya közönségének lehetetlen viselkedése miatt a DKASE határozta el magát, hogy jószántából a DEAC pályán nem játszik többet.”⁴¹ Sokszor az atlétikát állították szembe példaként a futballal, a keresztény úriemberek⁴² által űzött atlétikában a DEAC a sportág egyik legjelentősebb debreceni tényezője volt. „Az atlétika szövetség, úgy az országos, mint a keleti kerületi, minden tiszteletet és elismerést megérdemel. Komoly, tiszta erkölcsű *keresztényen és magyar* emberek ülnek ebben a szövetségben. De nem úgy a labdarúgókerületben, amely a *magyartól eltérő fajtájúakat* (kiemelések tő-

37 Talán több mint véletlen egybeesés: a DEAC annak az Egyetemi Körnek a helyiségében alakult meg, amely 1918 decemberében csatlakozott a Piros-Fehér-Zöld Blokkhoz (szemben a Diáktanácscsal, mely a Nemzeti Tanácscsal tartott).

38 Debreceni Független Újság, 1919. 08. 31. Az incidens érdekessége, hogy a DEAC ellenfele az a DVSC volt, melyet szintén a keresztény-nemzeti táborba soroltunk. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy a mérkőzést pár héttel a Tanácsköztársaság bukása után játszották, mint tudjuk, a kommun egyik vezető ereje Debrecenben a MÁV Műhely volt (ahol ugyan nem dolgoztak zsidók, de valószínűleg itt jön képbe a „zsidó kommunizmus” fantazmagóriája).

39 A DTE-vel való rossz viszony valószínűleg nemcsak a klub erős zsidó támogatottságával van összefüggésben, a küzdelem téje volt az is, hogy melyik egyesület legyen a városi elit legitim képviselője.

40 Debreceni Újság, 1921. 03. 27.

41 Debreceni Újság – Hajdúföld, 1930. 02. 26.

42 Az atlétika társadalmi hátterét jól mutatja, hogy 1923-ban a Hajdúföld szerint „a Magyar Atlétikai Szövetség kimondta, hogy ezentúl külföldre indulási engedélyt csak annak az atlétának ad, aki magyar hangzású néven szerepel.” (Hajdúföld, 1923. 12. 5.)

lem – Sz. P.) foglal túlnyomó részben magában. Ezek mételeyezték meg a sport tisztá levegőjét, ezek hozták és hoznak naponként szégyent külföldön a magyar színeknek, ezektől kell megtisztítani a labdarúgó szövetséget is.” A cikk később „cionista vezetés alatt álló álamatőr MLSZ”-ről, és „álamatőr pesti primadonnák”-ról szól.⁴³ Természetes volt a konfrontáció az úszóknál is. Ez a sportág – a vízilabdával egyetemben – a polgári fürdőkultúrára ráépülve részben „zsidó sport” volt, a Debreceni Úszók Egyesülete is komoly zsidó támogatottsággal rendelkezett. A DUE úgy jött létre, hogy a kereskedők egyesületéből az úszók kiléptek, és 1924. május 11-én megalakították önálló klubjukat. Alig telt el egy hónap, s a DEAC is létrehozta úszószakosztályát. A (felekezeti alapú) rivalizálás nem is maradt el: a két klub között rendszeresek voltak a súrlódások. Így például 1925-ben a DUE rendezte a kerületi úszóbajnokságot, s a DEAC egyik úszójának nevezését nem fogadták el. A Hajdúföld azonnal levonta a konzekvenciákat: „Úgy látszik a labdarúgósportban lábra kapott erkölcstelen szellem, kicsinyes driblizés kezd az úszósportban is lábra kapni. [...] a DEAC ellen indult meg kicsinyes akció *bizonyos oldalról*, amelynek célja magakadályozni a DEAC győzelmet” (kiemelés tőlem – Sz. P.).⁴⁴ Ennek a napnak és helyszínnek volt egy másik érdekessége: ekkor rendezték Debrecenben az első olyan két helybeli egyesület részvételével zajló mérkőzést, melyen nem a futball-labda játszott a főszerepet. A DUE – DEAC vízipóló mérkőzésről van szó, mely (természetesen) azonnal felkorbácsolta az indulatokat. „A pólóverseny mindvégig izgalmas és heves volt, ami a közönségre is átragadt és olyan hangos megjegyzésekkel kísérte a verseny lefolyását, amilyenre Debrecenben még nemigen volt példa. A hangos buzdítások a játékosokat is a végsőkig izgatták és olyan erővel küzdöttek, hogy könnyebb testi sérülések is történtek. Hír szerint a DEAC, a DUE egyik pólójátékosa ellen könnyű testi sértés címén büntetőfeljelentést készülni tenni.”⁴⁵

Futballpályán a DEAC csak vidéki egyesületekkel „barátkozott”, így például – jellemző módon! – a Törökszentmiklósi MOVE-val, vagy a Kisvárdai TE-vel.⁴⁶ 1925 elején a labdarúgó szövetség keleti kerületének közgyűlésén „a DEAC és a nyíregyházi egyesületek közös erővel igyekeztek megbuktatni a hivatalos listát, mely akció azonban nem

43 Hajdúföld, 1924. 12. 25.

44 Hajdúföld, 1925. 07. 19. A DUE szerint az úszó azért nem indulhatott, mert hivatalosan a MAFC játékosa volt.

45 Debrecen, 1925. 07. 21.

46 A Törökszentmiklósi MOVE – DEAC mérkőzés után „a DEAC-isták a legteljesebb elragadtatás hangján nyilatkoztak arról a magyaros, szívélyes és előzékeny fogadtatásról, valamint az elsőrangú ellátásról” (Hajdúföld, 1928. 11. 27.). A Kisvárdai TE – DEAC mérkőzésen a kisvárdaiak üdvözlő beszéde után „Torma Kálmán DEAC intéző mondott köszönetet [...] pálcát törve a keresztyén és nemzeti sportszellel ápolása mellett” (Debreceni Újság, 1920. 06. 16.). A tudósítás némi magyarázatot igényel. Ennek a hírnek az az érdekessége, hogy a kisvárdai egyesületek szurkolói gyakorlatilag kezelhetetlenek voltak, agresszív viselkedésük talán az egyetemistákét is felülmúlta. Jellemző figyelmeztetés 1919-ből (!): „ajánljuk figyelmébe az összes sportegyesületnek, hogy óvakodjanak a Kisvárdai Sport Egylettel barátságos mérkőzésbe keveredni, vagy ha ezt megteszik, akkor megfelelő egészségügyi és orvosi különítményt is vigyenek magukkal” (A Hírlap, 1919. 08. 27. – a Nyírvidek augusztus 23-i cikke alapján). Ezek alapján meglepő az Egyetértés cikke a fenti, KTE – DEAC mérkőzésről, amikor „vendégszerető” kisvárdaiakról ír, akik „ezúttal is kitétek magukért”, amire „rímel” a Hajdúföld tudósítása is, miszerint „ritka vendégszeretettel fogadták az egyetemi csapatot”. (Joggal feltételezhetjük, hogy ez a fogadtatás csak a DEAC-nak szólt.) Kérdés természetesen, hogy valódi kapcsolat – legalább „ideológiai szinten” – volt-e a kisvárdai és az egyetemi egyesület között.

sikerült”.⁴⁷ 1925 végén a kerület úgy döntött, hogy az első osztályt ketté osztja debreceni és szabolcsi alosztályra, ami ellen egyedül a DEAC képviselője szólalt fel. Az egyesület látványos „vidékpártolásában” nyilván közrejátszott, hogy maga is – az egyetem számos vidéki hallgatója révén – „idegen” volt a városban. Debreceni viszonylatban – bár sem a DMTK-val, sem a DVSC-vel nem volt rossz a kapcsolata – csupán két egyesülettel, a MOVE DSE-vel és a DGASE-vel tartott fent baráti viszonyt, azonban egyiknek sem volt komoly futballcsapata.

E két egyesületnél érdemes pár gondolat erejéig megállnunk, hiszen a DGASE a DEAC „testvéregyesülete” volt, míg a MOVE 1924-es megszűnése után e két egyesületbe olvadt be.

Az 1920 júliusában alakult MOVE DSE-ről alig maradtak fent adatok. Az egyesületet tisztek irányították, első elnöksége 13 katonából állt – színe piros-fehér volt (bizonyosra vehető, hogy a nemzeti színekre kívántak utalni). Több szakosztályuk volt, így futball is, bár valószínűleg csak elvétve játszottak hivatalos mérkőzéseket. Kérdés, voltak-e egyáltalán szurkolóik (a „hívek” hiánya önmagában is fontos indikátora egy sportegyesület beágyazottságának). A város sportegyesületeivel összetűzéseik nem voltak, csupán a pályahasználattal kapcsolatban voltak minimális súrlódásaik a DTE-vel.⁴⁸ Ugyanilyen háttérszereplője volt a város politikai életének maga a MOVE is.

Lényegesen fontosabb – de a DEAC-ét megközelíteni nem tudó – szerepet játszott a város sportjában a DGASE. Ha ironikusan szeretnénk fogalmazni, azt mondhatnánk, nagy szerencséje volt a debreceni rendőröknek, hogy a gazdászok sportegyesületének futballcsapata jelentéktelen játékerőt képviselt, bár – Gonda Moshe Elijahu leírása alapján – egy futballcsapat megszűnéséhez/megszüntetéséhez még így is tevékenyen hozzájárultak.⁴⁹ Természetesen a két főiskolai-egyetemi egyesület között teljesen harmonikus volt a viszony, az 1927-es Keletmagyarországi Sportévkönyv szerint „a DGASE vívói, labdarúgói, teniszezői jó erők, de versenyeken többnyire a DEAC színeiben indulnak” (60.o.). A két csapat egyik barátságos mérkőzéséről írja a jobboldal egyik napilapja: „A játék magán viselte a két csapat igazi sport szellemét, sem durvaság, sem a többi egyesületeknél annyira divatos verekedésből semmit sem láthattunk a két főiskolai csapat-tól”,⁵⁰ ami nem meglepő, hisz „a DEAC és a DGASE törhetetlen harcosai a magyar keresztyén és nemzeti irányzatnak.”⁵¹ Nem véletlen, hogy 1922 májusában Milotay István, a KNEP egyik debreceni országgyűlési képviselője is megjelent a DGASE sportünnepélyén.⁵² A Gazdasági Akadémia a szélsőjobboldal legbiztosabb pontja, az ébre-

47 Tiszántúli Hírlap, 1925. 02. 04.

48 Hajdúföld, 1922. 04. 21.

49 1920 nyarán a DGASE-t legyőző Makkabea játékosait a gazdászok megverték. (Gonda: 112) Az információ hitelét megkérdőjelezi, hogy a Makkabeát még áprilisban feloszlatták, viszont később mint Debreceni SC, illetve Hatvan Utcai TC néven rövid ideig – illegálisan – tovább működött.

50 Hajdúföld, 1925. 02. 24.

51 Hajdúföld, 1928. 01. 01.

52 Szembeötlő, hogy egyes politikusok már 1922-ben is politikai tőkét kívántak kovácsolni abból, hogy sportrendezvényeken megjelentek. Milotay István talán a legjobb példa erre. A tudatosság természetesen nem bizonyítható, az azonban figyelemreméltó, hogy a debreceni sportélettel kétszer került közelebbi kapcsolatba. 1922 májusában a DGASE rendezvényén vett részt, illetve a júliusi DVSC jubileumi ünnepségek egyik védnöke volt. A két esemény között volt egy országgyűlési választás: Milotay Debrecen I. választókerületének képviselőjelöltje volt...

dők bázisa volt. „Az ÉME [...] akcióképességét növelték az egyetemi és a mezőgazdasági akadémiai hallgatóság körében kiépített, könnyen mozgósítható bajtársi és egyéb jobboldali diákegyesületek” (Veress 1986: 212). Az ÉME erős kötődését az intézményhez az is mutatja, hogy amikor a szervezet 1925-ben kettészakad, alakul meg az ébredők „*pallagi csoportja*”, élén a DEAC alapító Iványi Bélával és a DVSC-ből már ismert Macsata Józseffel (hozzátehetjük, mindketten katolikusok voltak). Az intézmény igazgatója éveken keresztül Ruffy-Vargha Kálmán, a jobboldal egyik debreceni vezére, a római katolikus egyházköztség világi elnöke volt – akit egyébként 1931-ben a DVSC birkózószakosztálya díszelnökévé választott! Az sem lehet a véletlen műve, hogy a Turul Szövetség gazdaszervezete a Festetics Bajtársi Egyesület⁵³ nevet viselte (egy *dunántúli katolikus* hercegi családét!), az 1935-ös parlamenti választásokon Debrecenben Festetics Sándor a Nemzeti Szocialista Párt színeiben lett képviselő. A gazdaszervezethez természetesen az agresszív antiszemitizmus is hozzátartozott, amit a Makkabéával szembeni támadásuk mellett jelez az alábbi idézet is: „A debreceni gazdasági akadémiai hallgatói közt csak kevés számmal vannak zsidó hallgatók. Tegnapelőtt azonban az akadémia ifjúsága ezeket is szépszerével kitessékelte az előadásról.”⁵⁴ Később már fegyveres összetűzés is volt az akadémia zsidó és nem zsidó hallgatói között, amikor 1922-ben harminc gazdaszervező támadt rá három zsidó hallgatóra, akik közül az egyik a támadók közé lőtt. (Ruffy-Vargha szerint a revolverét használó – életét mentő – hallgató tehetett arról, hogy ilyen komollyá fajult az eset) Bár a nyomozást később megszüntették, de valószínűleg gazdaszervezők törtek be kétszer is a Nagytemplomba, s mázolták a falakra az „Üsd a zsidót!”, majd „Üsd a reformátust!” feliratot.⁵⁵ Trianon természetesen az Akadémia jellegét is alapvetően meghatározta. A magyarázat ugyanaz lehet, mint a DVSC vagy a DEAC esetében (vagyis a határmódosítás közvetlen hatása), volt azonban egy lényeges különbség e tekintetben a három egyesület társadalmi bázisa között. A Gazdasági Akadémia hallgatóinak tekintélyes része ugyanis az elcsatolt területekről érkezett, (a harminc években mintegy harmada!) így a revízióval kapcsolatban különösen indokolt „személyes érintettségéről” beszélni.

Az antiszemitizmus mellett a revízió állandó hangoztatása volt a DEAC ideológiájának másik meghatározó jegye. Példa erre egy 1926-os főtítkári jelentés az egyesületről: „A DEAC történelme szervesen összekapcsolódik hazánk történelmével. A DEAC abban az időben alakult meg, amikor éppen halálharangot kezdtek kongatni telhetetlen ellenségeink szegény hazánk felett. Talán a halálharang szava keltette életre egyesületünket, mint hazánk integritása visszaszerzésének egyik hathatós eszközét. Ha azt akarjuk, hogy Magyarország ismét nagy és erős legyen, erős, a fájdalmakat könnyen elviselő emberekre van szükségünk, ezt pedig [...] a trianoni béke által ránk szabott szűk korlátok között csak a sporttal tudjuk elérni.” (75 éves a Debreceni Universitas Sport Egyesület 1983: 12-13) Az egyesület 1923-as alapszabálya szerint az egyesület célja: „A debreceni

53 A Festetics BE már 1941-ben bevezette a nem keresztény hallgatók kötelező jelvényviselését, amikor az hivatalosan még nem volt kötelező.

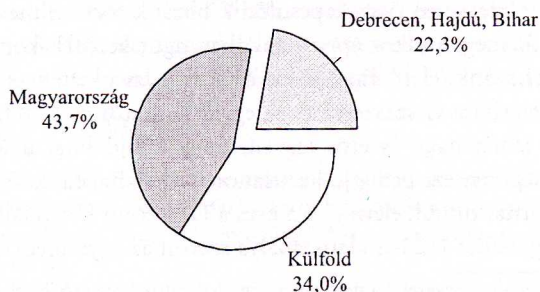
54 Debreceni Újság, 1920. 03. 19.

55 A második nagytemplomi támadásról írta visszaemlékezéseiben Béber László újságíró, hogy „a templomgyalázókat kinyomozták, kétséget kizáróan duhaj gazdaszervezők voltak. Amikor azonban kiderült, hogy a kolompós a kormány egyik főemberének közeli rokona, s ráadásul mind ő, mind a cinkosainak zöme katolikus, felsőbb utasításra az ügyet gyorsan elsimították.” (Béber 1977: 204 – 205)

egyetemi- és általában a művelt ifjúság testi és szellemi épségének rendszeres testgyakorlás és önképzés útján való előmozdítása és ezzel a bajtársi érzés kifejlesztése: a nemzeti és egyéni boldogulás egyik fő feltételének megadása.⁵⁶ Az alapszabályban a „bajtársi érzés kifejlesztése” az, ami a többi egyesület önmeghatározásához képest többletet jelent, bár a „hazafias célok” hangsúlyozása ki nem mondott követelmény volt. A kifejezés egyrészt „szinkronban van” a turulos bajtársi egyesület elnevezéssel, másrészt erős militáns felhangja is van. Ennek ellenére a revíziós gondolat szerényebb szerepet játszott a DEAC (és a DGASE), mint a DVSC ideológiájában. A vasutasok állandóan azt hangsúlyozták, hogy céljuk olyan emberek nevelése, akik majd katonaként visszaszerzik az elcsatolt területeket (ezt természetesen nem ilyen élesen fogalmazták meg, többnyire „az előtünk álló nagy nemzeti feladatok”-ról beszéltek). A DEAC esetében jóval kevesebb ilyen megnyilvánulással találkozunk. Ez egyrészt következhet abból, hogy az antiszemita ideológia minden más elv érvényesülését elnyomta, másrészt adódhat a két klub társadalmi bázisát jelentő csoportok eltérő kollektív diszpozícióiból is. Egyik oldalon a társadalmi ranglétra alsó fokán elhelyezkedő műhelytelepi munkás, aki többnyire fizikai munkát végez, mindennapjait alapvetően meghatározza a „férfias erő” (a saját testi és – szimbolikusan – a megmunkált vas, és a mozdony, a vonat „ereje”), akinek – származásából következően – (Elias nyomán) ösztönmegkötöttségei alacsony szinten vannak. Másik oldalon a műhelytelepi munkáshoz viszonyítva (általában) „úri származású” jövődöbéli értelmiségi, aki a nyers testi erő fitogtatását megveti, az ösztönmegkötöttségek igen magas szintje jellemzi, s aki inkább „tollal harcol”, a nyílt, fegyveres küzdelmet ha meg nem is veti, de többnyire tartózkodik tőle.⁵⁷

A DVSC-nél megállapítottuk, hogy a klub „jobbrafordulásában” döntő szerepet játszott az, hogy az egyesület társadalmi bázisát az elszigeteltségből kitörni kívánó katolikus felekezetűek, s az egyenrangú polgárrá válni kívánó bevándorolt vagongyári munkások adták. A DEAC (és a DGASE) beágyazottsága több rokon vonást mutat a vasutasok bázisával. Amikor az egyetemi és a gazdász egyesület társadalmi beágyazottságáról beszélünk, két nagy csoportra kell gondolnunk, egyrészt az egyesületeket alapító

4. A Gazdasági Akadémiai hallgatóinak származása 1930-1933⁵⁸

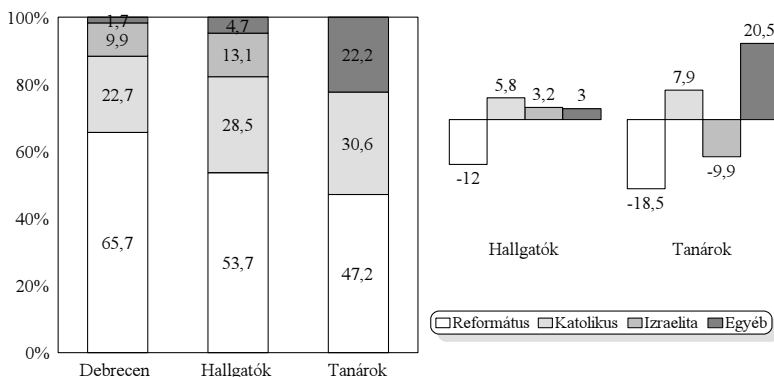
56 HBmL, X.301. 8d. 137.

57 Legyünk tárgyilagosak: a DEAC szurkolói a legagresszívebb drukkerek voltak a városban, ami a fenti magyarázatnak némiképpen ellentmond. A korabeli erőszakos akciók azonban mindenképpen esetlegesek és ritkák voltak, s többnyire néhány pofonban merültek ki. Szervezett és tömeges futballhuliganizmusnak még csíráiról sem beszélhetünk.

58 Forrás: A debreceni agrárfelsőoktatás 100 éve 1968: 90 alapján saját számítás.

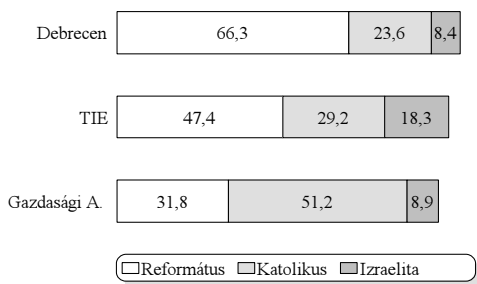
és vezető tanárookra, és az azokban sportoló, és azoknak szurkoló hallgatókra. A DGASE hallgatói esetében nyilvánvaló, hogy egy olyan egyesületről van szó, ahol minden bizonnyal rendkívül kevés debreceni sportolt. Legalább ilyen érdekes, ha a Tudományegyetem tanárainak születési helyét vizsgáljuk. Az 1921/22-es tanév első félévében a jogi karon 11 tanárból egy született Debrecenben, míg a bölcsészkar 13, illetve az orvosi kar 12 tanárból egy sem! Szintén érdekes a két felsőoktatási intézmény hallgatóinak és tanári karának felekezeti megoszlása. Tóth Pál Péter többször idézett könyvében

5. A debreceni egyetem 1921/22-es tanévi és a város 1920-as felekezeti összetétele.⁵⁹

ugyanis feltűnő, hogy az egykori hallgatók közül többen is arról számolnak be, hogy az egyetemen igen erős volt a katolikus befolyás (az egyetem ugyanis nem felekezeti – mint az eredetileg egyes tervekben szerepelt – hanem állami intézmény volt). Vajda Benő szerint a bajtársi egyesületek vezetőinek 80%-a (!) „katolikus vagy sváb nevű gyerek volt” (Tóth Pál Péter 1987: 139). Majerszky Klára az okokat is meghatározza: „Az ember úgy hallotta, hogy egy magas állás elnyerésénél, például az egyetemi katedránál nem

6. A debreceni felsőoktatásban tanulók felekezeti megoszlása(%)⁶⁰

⁵⁹ A második grafikon az egyetemi adatokat a városi arányszámokhoz viszonyítva mutatja be. Az egyetemre vonatkozó eredmények nem tartalmazzák a teológiai fakultás adatait. A tanévben a hallgatók száma így 601, míg a tanári létszám 36 volt (az egyetem adott tanévi almanachjának adatai). A város lakossága 1920-ban 103.186 volt (a városra vonatkozó adatok: Tímár 1993: 72-74).

⁶⁰ A város adatai az 1930-as évből, a Tisza István Egyetem adatai az 1930/31-es, a Gazdasági Akadémia adatai az 1929/30-as tanévből származnak. Az adatok forrása: Debrecen – Tímár 1993: 74, Gazdasági Akadémia – Debrecen Katolikus múltja és jelene 1930: 86-87., TIE – az egyetem almanachja. Saját számítások.

volt mindegy, hogy valaki református-e vagy katolikus. Az egyetemi katedrát ugyanis nem Debrecenben döntötték el, hanem a minisztériumban Pesten, és Pest már a katolicizmusé volt, legalábbis így éreztük. Úgy tudtuk, hogy az egyetemi tanárok jó része katolikus volt. Ezeket akkor számon tartották” (Tóth Pál Péter 1987: 210-211).

Hogyan jelent meg a katolikusok és a nem tősgyökeresek befolyása a DEAC-nál? A vasutasok esetében a Celticet hoztam fel példaként, a glasgow-i egyesületnek a város püspöke volt az első elnöke, a DVSC intézője, választmányi tagja „csupán” a katolikus egyház debreceni vezetőjének testvére volt. Lindenberger János apostoli prépostnak azonban nemcsak testvérén keresztül volt némi kapcsolata a sporttal, ugyanis (egyedüli egyházi vezetőként!) alapító tagja volt a DEAC-nak. Őt megelőzően csak a DTE-nek volt „egyházi kötődése”, a klubnak a református püspök és a zsidó hitközség elnöke volt alapító tagja, a DEAC az első egyesület, melyhez a katolikus egyház vezetője kötődik. Lindenberger ráadásul a nem tősgyökeres DEAC alapítónak is tökéletes szimbóluma (az egyesület egyetemi tanár alapítói között egy született Debrecenben), ugyanis egy évvel az egyesület alapítása előtt érkezett Debrecenbe. Jelképe a jobboldali katolikus politizálásnak is, mint a keresztény kereskedelmet fellendíteni kívánó Hangya Szövetkezet illetve a MOVE alapítója (lelkészként egy félkatonai szervezetben!), a Keresztény Nemzeti liga társelnöke, a KNEP-nek majd a NEP-nek is megalakulásukkor választmányi tagja (az Egységes Pártnak azonban nem!). A DEAC-nál egyértelmű katolikus és „idegen” befolyásról mégsem beszélhetünk az alapítók összetétele alapján (az 1922 márciusi közgyűlésen úgy döntöttek, hogy jelentősen korlátozzák a külső elnökségi tagok számát, így a későbbi vezetőségi névsorok – a többi egyesülettel ellentétben – nem sokat mondanak a DEAC társadalmi és politikai hátteréről, hisz csak néhány tanár és diák neve szerepelt azokban). Az egyesületet 22-en alapították, köztük 13 egyetemi tanár. A „külsősök” között találjuk – Lindenberger mellett – Vásáry István-t, a város későbbi polgármesterét (akit éppen a jobboldal bukattatott meg), két tradicionális kereskedőcsalád leszármazottját, Kontsek Kornélt és Sesztina Jenőt, a törvényszék elnökét és három ügyvédet (köztük a formális puccsal megbuktatott Vásáry Istvánt felváltó polgármestert, Kölcsey Sándort). A 22 alapító közül 17-nek sikerült a felekezeti hovatartozását felderíteni, közülük 12 református (lényegesen nagyobb az arányuk, mint az egyetemi tanárok között, sőt, mint a város lakossága között), 5 római katolikus, és 1 evangélikus, a két világháború között az egyesületnek zsidó vezetőségi tagja nem volt (sőt, feltételezésem szerint sem zsidó tagja, sem zsidó sportolója nem volt a DEAC-nak).

Az alapítók épp oly aktívak voltak különböző jobboldali egyesületekben, mint azt a vasutasoknál láthattuk. A DEAC-ot a két világháború között két tanár vezette, 1927 őszéig Darkó Jenő, majd Milleker Rezső. Vagyis egy háromszéki székely, és egy bánáti katolikus sváb család sarja! Darkó Jenőt 1914-ben nevezték ki a debreceni egyetemre, ő az erősen nacionalista és (természetesen) revizionista Székely Társaság elnöke volt. Még 1919-ben a debreceni munkástanács több professzor eltávolítását sürgette, köztük Milleker Rezsőét (mellette az 1920-ban országgyűlési képviselőnek megválasztott Bernolák Nándort, és a magyarországi német nacionalizmus egyik központi alakját, Huss Richárdot említették). Milleker a Keresztény Nemzeti Liga vezetőségének volt

tagja. Gonda Moshe Elijahu szerint Rugonfalvi Kiss István – aki szintén szerepel az alapítók között – „A legvadabb és legfurcsább antiszemita volt. Előadásában és szónoklataiban szélsőségesen nemzetinek és antiszemitának hatott, másrészt jó szívvel támogatta tanulásukban – még pénzzel is – zsidó hallgatóit és szíves viszonyt tartott fenn a zsidóközösség számos tagjával” (Gonda: 175). Ennek ellentmond felfogása a numerus clausuról: „A munkaszeretetet az üzleti szellemmel együtt be kell nevelnünk a magyar ifjúságba. [...] Ez az a cél, amely felé a magyar pedagógiának törekedni kell és nem a numerus clausus.”⁶¹ Rugonfalvi Kiss István egyébként 1918-ban a Székely Nemzeti Tanács elnöke volt, később a Székely Társaság választmányi tagja, majd a NEP elnöki tanácsának tagja. A katolikus Iványi Béla, a jogtudományi kar tanára volt az Ébredő Magyarok debreceni szervezetének vezetője, 1923-ban kísérletet tett a Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalakítására. Az ÉME kettészakadása után a pallagi csoport vezetője lett. (Ismét egy példa a vasút és felsőoktatás szokatlan – bár az ellenforradalom idején oly gyakori – találkozására: a húszas években az ébredők mozgalmát egy egyetemi tanár és egy MÁV alkalmazott vezette – Iványi Béla, majd Szathmáry István. Iványi a DEAC alapító és Szathmáry a DVSC 1929-es tiszteletbeli ügyésze...) Iványi a húszas évek elején szinte minden jobboldali kezdeményezésben részt vett, az ÉME elnökség mellett választmányi tagja volt a Keresztény Nemzeti Ligának és a KNEP-nek, majd alelnöke mindkét szervezetnek, végül egyik kerületi elnöke a Községi Pártnak. Iványi egyébként nyugdíjba vonulása után a Batthyány és Festetics családok levéltárának rendezésével és feldolgozásával foglalkozott (emlékezzünk vissza: a pallagi gazdászok bajtársi egyesületét Festetics BE-nek hívták, Iványi az ÉME szakadása után a pallagi csoport vezetője volt, a harmincas évek közepén a Festetics-féle nemzetiszocialisták egyik kiemelt bázisa éppen a Gazdasági Akadémia volt). Tankó Béla a Székely Társaság választmányának volt tagja, 1920-ban a Keresztény Nemzeti Liga estélyén tartott beszéde talán elárul valamit „világnézetéről”, ahol a tudósítás szerint „az esztétika tudományának alaposságával világitotta meg, hogy igenis a fajnak köze van a művészetekhez.”⁶² Fia – ifj. Tankó Béla a DEAC ifjúsági alelnöke volt 1927-ben. Nevével 1927 októberében találkozhatunk a sajtóban. A kormányra egyre nagyobb nemzetközi nyomás nehezedett, hogy helyezze hatályon kívül a diszkriminatív numerus clausus törvényt. Bethlen 1927 októberében vetette fel (ő ekkor – 1926 és 1935 között – Debrecen országgyűlési képviselője), hogy a kormány ki akarja iktatni az inkriminált paragrafust, mire három egyetemen tüntetések kezdődtek, köztük Debrecenben is. A Kollégium udvarán több száz egyetemista tüntetett, az egyik szónok ifj. Tankó Béla volt. Kijelentette, hogy „a zsidó vér sohasem tud asszimilálódni” és „csak annyi zsidót tűrjünk meg magunk között, amennyit meg tudunk emészteni”.⁶³ Papp Géza földbirtokos a KNEP alelnöke, Sesztina Jenő a Keresztény Nemzeti Liga majd a NEP választmányának volt tagja.

61 A Hírlap, 1919. 10. 8. A fenti Gonda idézet minden bizonnyal egyike az alapos, de korántsem tárgyilagos szerző túlzásainak.

62 Debreceni Újság, 1920. 09. 23.

63 Debrecen, 1927. 10. 28.

A DEAC és a jobboldal látványos kapcsolata működésének első éveiben is szembeötlő volt. Első elnökségét 1919 novemberében választották, a főtítkár személye ismét azt mutatja, hogy a vasúti és egyetemi alkalmazottak egy politikai táborba kerültek, ugyanis az egyetemi egyesület első főtítkára egy MÁV segédítkár volt! A KNEP választmányának volt tagja a tiszteletbeli elnök (Veszprémy Zoltán főispán), illetve a tornaszakosztály elnöke. Liszt Nándor DEAC főjegyző nevével a Keresztény Nemzeti Liga választmányában találkozhatunk, a vívó szakosztály elnöke a KNEP jegyzője és az ÉME pénztári ellenőre volt. A futball szakosztály élén Haendel Vilmos állt, aki minden kétséget kizáróan a debreceni jobboldal első számú vezére volt. A futball politikai jelentőségét mutatja, hogy éppen Haendel lett a szakosztály elnöke. A választás minden bizonnyal szimbolikus – bár a szerző állítását bizonyítani nem tudja – de az egyetemi tanárnak, az Arany János Társaság, a Keresztény Nemzeti Liga, a KNEP, a Községi Párt elnökének, a MOVE „civil” csoportjának alelnökének, az evangélikus egyházmegyei felügyelőnek valószínűleg a labdarúgás nem volt a szakterülete.⁶⁴ Az 1920-as vezetőség igazgatótanácsának tagjai közül Csernátony Lajos a KNEP, Payer Dezső az ÉME választmányának volt tagja, míg Jóna Kálmán a Keresztény Nemzeti Liga és az ÉME választmányában szerepelt, a Független Polgári Pártnak (hangzásával ellentétben: radikális jobboldali fantompárt) pedig főtítkára volt.

Végezetül egy idézet a harmincas évek második feléből, az egyesületet leghosszabb ideig irányító elnöktől, Milleker Rezsőtől (aki – nem lehet eléggé hangsúlyozni – bánáti katolikus sváb volt). Egy sportegyesület elhelyezését a szimbolikus-politikai erőterben az is segíti, ha megismerjük, irányítói (főképp az elnök) miben látják a sport társadalmi szerepét, hogyan képzelik el az „ideális sportot”, testedzést. Milleker egyértelművé tette, ő a Harmadik Birodalom sportideáljaiért rajong, azt hiszem az idézet nem érdemel különösebb kommentárt: „Nem beszélek e helyről a német katonaságról, amelynek sportszerű kiképzése ma rendkívül fejlett és modern. Ugyancsak hasonló a barnaingesek aktív tábora, ahol a szervezés a sport nélkül el sem képzelhető. Hatalmas szerv ezenkívül a Kraft durch Freude, a német munkafront nagyszerű hétfégi foglalkoztatója és szórakoztatója. Hasonló a Hitler-ifjúság, a munkaszolgálat, legyen az akár önkéntes, akár pedig kirendelt munkaszolgálat. Mindezek a Harmadik Birodalom nagyszerű létesítményei, amelyek a sport szolgálatában állanak.”⁶⁵

HIVATKOZOTT IRODALOM

Béber László 1977: *Debreceni érdekességek*. Debrecen

Debrecen katolikus múltja és jelene. (Szerk. Liszt Nándor – Sümeghy József.) Debrecen, 1930.

A debreceni agrárfelsőoktatás 100 éve. (Szerk. Komoróczy György) Budapest, 1968.

A debreceni Magyar Királyi (Tisza István) Egyetem Évkönyve és Almanachja. (1914/15 – 1940/41) Debrecen.

⁶⁴ Mint ahogy – a szerző állítását ismét nem tudja tényekkel alátámasztani – szimbolikus lehetett Haendel kiválasztása a jobboldal élére is. Bizonyára szerepet játszott esetleges karizmatikus volta is, feltűnő azonban, hogy Haendel *evangélikus* volt, azaz személyén keresztül a (szélső)jobboldal cáfolni tudta a katolikus hátterére utaló bírálatokat.

⁶⁵ KLTE Kézirattára, Ms 83/541.

- Dobrovits Sándor 1936: *Budapest egyesületei*. Statisztikai közlemények, 74/3. Budapest
 ifj. Gonda Béla 1934: *A magyar vasutasok társadalmi helyzete, tekintélye*. Vasúti és közlekedési közlöny 74. 657-658.
 Gonda Moshe Elijahu é. n.: *A debreceni zsidóság száz éve*. Tel-Aviv
 Hadas Miklós – Karády Viktor 1995: *Futball és társadalmi identitás*. Replika 17-18. 89-120.
Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. (Szerk. Tokody Gyula.) Debrecen, 1970.
75 éves a Debreceni Universitas Sport Egyesület. (Szerk. Dr. Fésüs László.) Debrecen, 1983.
 Karády Viktor 1997: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Tanulmányok*. Budapest
Keletmagyarországi sportévkönyv 1927 (Szerk. Tamássy László.) Debrecen, 1928.
 Kun László 1982: *A szabadidő-mozgalom és a vállalati sport a Horthy-korszakban*. Testnevelés és Sporttudomány 1. 17-26.
 Szegei Péter 1998: *Volt egyszer egy Bocskay... A Bocskay Futball Club társadalomtörténeti megközelítésben*. Debreceni Szemle 4. 622-636.
 Szegei Péter 1999: *Zsidók a debreceni sportegyesületekben. Asszimilációs és disszimilációs jelenségek egy magyar város sportéletében*. Múlt és Jövő 1. 104-120.
 Szűcs Ernő 1976: *A MÁV Debreceni Járműjavító Üzem megalapítása és működésének első periódusa 1898-1914*. In: Mikecz Ferenc (szerk.): *A MÁV Debreceni Járműjavító Üzem története*. Debrecen 7-38.
 Tímár Lajos 1993: *Vidéki városalakók*. Budapest
 Tóth Pál Péter 1987: *Messiasok*. Budapest
 Varga Zoltán 1967: *Az egyetem eszmei – politikai arculatának alakulása működésének első három évtizedében*. In: *A debreceni tudományegyetem története I. 1914-1944*. Debrecen
 Veress Géza 1986: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede (1919-1931)*. In: *Debrecen története IV*. (Főszerk. Ránki György.) Debrecen 165-234.

NAPILAPOK

Debreceni lapok: A Hírlap, Debreceni Független Újság, Debrecen, Debreceni Újság, Debreceni Újság – Hajdúföld, Egyetértés, Hajdúföld, Keletmagyarországi Sporthírlap (hetilap), Tiszántúli Hírlap
Egyéb lapok: Nyírvidék (Nyíregyháza), Vasúti Hírlap (a VOGE lapja, Budapest), Világ (Budapest)

A DOLGOZATBAN HIVATKOZOTT EGYESÜLETEK VEZETŐSÉGI NÉVSORAI

(Természetesen ez a lista nem tartalmazza minden egyesület minden vezetőségi névsorának (a sportegyesületekben többnyire évente választottak vezetőséget) lelőhelyét, azonban olyan bőséges adatbázist jelent, amely alapján már nyugodtan lehetett következtetéseket levonni az egyes sportegyesületek társadalmi bázisára vonatkozóan.)

Arany János Társaság Debreceni Újság, 1919. 01. 01.

Debreceni Egyetemi Atlétikai Club az alapítók névsora és az 1927-es vezetőség: HBmL, X. 301. 8d. 137., Hajdúföld, 1919. 11. 19., Hajdúföld, 1920. 11. 03. és 04., Hajdúföld, 1922. 11. 11., Hajdúföld, 1923. 11. 23., Hajdúföld, 1924. 11. 01., Debrecen, 1930. 01. 04., Debreceni Újság – Hajdúföld, 1932. 12. 20.

Debreceni MÁV Testgyakorlók Köre Debreceni Újság, 1919. 08. 07., Debreceni Újság, 1922. 03. 20.

Debreceni Vasutas Sport Club Debreceni Újság, 1920. 07. 21., Keletmagyarországi Sporthírlap, 1921. 04. 11., Hajdúföld, 1923. 03. 18., Debreceni Hétfői Újság, 1926. 03. 29., 1928-as vezetőség: HBmL, X.301 4d. 50. 1928. 03. 04., Keletmagyarországi Sporthírlap, 1929. 03. 11.

Ébredő Magyarok Egyesülete Hajdúföld, 1923. 12. 08., Hajdúföld, 1924. 10. 21., Hajdúföld, 1925. 12. 08., Hajdúföld, 1927. 01. 08., Hajdúföld, 1927. 12. 02., Hajdúföld, 1929. 02. 12., Debreceni Újság – Hajdúföld, 1930. 05. 09.

Egységes Párt Debreceni Újság, 1928. 01. 29.

Független Polgári Párt Hajdúföld, 1921. 05. 18.

- Katholikus Otthon* Hajdúföld, 1922. 03. 14., Hajdúföld, 1925. 02. 24., Debreceni Újság, 1928. 03. 12.
Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja Debreceni Újság, 1920. 03. 28., Debreceni Újság, 1921. 05. 28.
Keresztény Nemzeti Liga Debreceni Újság, 1920. 06. 22., Debreceni Újság, 1921. 03. 22., Hajdúföld, 1923. 06. 26., Hajdúföld, 1926. 07. 04.
Községi Párt Hajdúföld, 1922. 12. 05.
Magyar Országos Véderő Egylet Debreceni Újság, 1920. 06. 09., Hajdúföld, 1922. 04. 21.
MOVE Debreceni Sport Egyesülete Debreceni Újság, 1920. 07. 22.
Nemzeti Egység Pártja Debrecen, 1933. 06. 18.
Székelly Társaság Hajdúföld, 1929. 01. 08.